

2 AZN

№5(37), 2007

ƏDƏBİ, FƏNNİ, SIYASI, İCTİMAİ, MÜSƏNVƏR, HƏFTƏLİK
TÜRKCƏ MƏCMUƏYİ - İSLAMİYYƏDİR

Füyuzat

Göl-göl, yənə göl. Kim olursan ol,
yənə də göl. İstər xristian, istər məcusi,
istər bütpərəst ol, bixim dərğahımız
ümitsizlik dərğahı deyil! Fövəni
yüx dəfə pozmuş olsan belə, yənə göl!..

Müvlana Cəlaləddin Rumi

Hər bir xalqın milliliyini, mənəvi dəyərlərini yaşadan, inkişaf etdirən onun dilidir.

H.Əliyev

İçin

TÜRK DİLİNİN
MƏDƏNİ VƏZİFƏSİ

TURANI

20

ƏXLAQ

HƏSƏN SƏBRİ

İNSAN VƏ SƏADƏT

ABDULLAH GƏNC

28

MÖVLANA
CƏLALƏDDİN RUMİ

MUXTAR CƏFƏRLİ

TƏLƏBƏ

AĞA HACIBƏYLİ

60

BAŞ REDAKTORDAN

DİLİMİZ - MİLLİ SƏRVƏTİMİZDİR

YOL AYRICINDA QALANLAR

TAPIN GÖRƏK BURA HARADIR?

ANA DİLİ

DOĞMA DİLİM

DİLİMİ

TOLSTOY

AZƏRBAYCANIN TARİXİ MƏDƏNİYYƏT İNCİSİ ŞUŞA

AZƏRBAYCAN XALQ CÜMHURİYYƏTİNİN İSTİQLALİYYƏT BƏYANNAMƏSİ

BUNLARI UNUTMA

SƏHƏNG İÇİNDƏ NƏ VARSA, ONU SIZDIRAR...

TEYMUR ƏHMƏDOV

ZAHİD MUSTAFAYEV

SÜLEYMAN RÜSTƏM

ŞƏMKİRLİ

NƏRİMAN NƏRİMANOV

MƏHƏMMƏDBAĞIR NIKNAM

MİR MEHDİ ÇAVUŞI

ƏLİ BƏY HÜSEYNZADƏ

ELMİRA QASIMOVA

MƏBƏRİZ YUNUSOV

Azərbaycan Milli
Kitabxanası

3

10

16

18

38

40

41

42

48

56

58

64

8(05) 16988

Füyurat

16988

Təsisçi	"Milli İrsi, Mədəni, Tarixi Araşdırmalar" Fondu
Baş redaktor	Teymur Əhmədov
Redaktor	Elçin Bilalovlu
Məsul katib	Mübariz Yunusov
Şöbə müdiri	Samir Ramizovlu
Redaksiya heyəti	Cəmil Quliyev Tofiq Köçərli Allahşükür Paşazadə Boxtiyar Vahabzadə Ağamusa Axundov Fuad Qasimzadə İsmail Allahverdi Yusif Rüstəmov Sevda Məmmədliyeva Şirməmməd Hüseynov Cahangir Məmmədov Əlirza Qafarlı Ağa Hacıbəyli Qürbat Gümüşov Muxtar Cəfərli
Dizayner	Fəxri Vəliyev
Korrektor	Suğra Osmanova
E-poçt	fuyuzat2007@e-mail.ru
VÖEN	1300563641
Tiraj	500
Ünvan	Bakı şəhəri, AZ-1122, H.Zərdabi pr., 78
Telefon	(+994 12) 4332297 (+994 50) 7223334
Faks:	(+994 12) 4332294

Jurnal Azərbaycan Respublikası Ədliyyə Nazirliyində qeydiyyatdan keçmişdir. Qeydiyyat №1303.

Dərc olunan yazılar müəlliflərin mövqeyini əks etdirir.

Əlyazmalar geri qaytarılmır.

Jurnalın materiallarından istifadə edərkən, istinad zəruridir.

"Füyuzat" jurnalına abunə olmaq istəyənlər üçün:

6 aylıq – 10 AZN
12 aylıq – 18 AZN

"NURLAR" Nəşriyyat-Poliqrafiya Mərkəzində çap olunmuşdur.

baş redaktordan

Professor TEYMUR ƏHMƏDOV

nsan dilini dəyişsə, kökündən, mənəvi aləmindən ayrı düşər, mənsub olduğu qövmə, millətə aid nə varsa itirər, istər-istəməz manqurta çevrilər. Durna öz qatarından perik düşəndə tək-tənha qalır. Əgər bir kəs əcnəbi dilini doğma dili hesab edərsə, öz ana dilini bilmərrə unudara, öz əcdadına, mənəvi dünyasına xəyanət edərsə ögey xalq onu öz övladı kimi qəbul etməz, ona inanmaz, onu yad bilər.

Ana dili müqəddəsdir. Bəşər aləmində böyük bir elin və ya etnik qrupun mənəviyyatını ehtiva edən dil insanın mənsubiyyətini, mənəvi varlığını, şəxsiyyətini müəyyənləşdirən başlıca amildir. İnsan dilini dəyişsə, kökündən, mənəvi aləmindən ayrı düşər, mənsub olduğu qövmə, millətə aid nə varsa itirər, istər-istəməz manqurta çevrilər. Durna öz qatarından perik düşəndə tək-tənha qalır. Əgər bir kəs əcnəbi dilini doğma dili hesab edərsə, öz ana dilini bilmərrə unudara, öz əcdadına, mənəvi dünyasına xəyanət edərsə ögey xalq onu öz övladı kimi qəbul etməz, ona inanmaz, onu yad bilər. Əlbəttə, bu faciədir. Çünki doğma aləmindən ayrılan kəs tək öz keçmişinə deyil, gələcəyinə də xəyanət edir, onun törəmələri əcdadından həmişəlik ayrı düşür, yadlaşır.

Doğma millətin övladı ölkəni təmsil edən vətəndaşdır.

Onun vicdanlı, qeyrətli, əməksevər, ədalətli olması, təəssübkeşliyi və mübarizliyi vətənin xoşbəxtliyidir. Çünki özü və sözü bütöv, əməlisaleh, saf adamlar vətən və xalq qarşısında vətəndaşlıq borcunu şəərəflə yerinə yetirir, ölkəsinin bu günü və xoşbəxt gələcəyi uğrunda bacarıqlarını əsirgəmir. Əsrlərdən bəri düşmənlərimiz vətənin igid oğullarını sındırmaq, müti nökrə, lakeyə döndərmək, mənsub olduğu millətini və ölkəsinin sərəvətinə sahib olmaq üçün dilini, mədəni irsini, tarixi keçmişini ona unudurmağa çalışmış və hər cür riyakarlığa əl atmışlar.

Sovet hakimiyyəti illərində ruslaşdırma siyasəti milli respublikalarda yerli dilləri sıxışdırıb aradan çıxarmağa yönəldilmişdi. Vahid sovet xalqı ideyası da bu məqsədlə həyata keçirilirdi. Azərbaycanda dövlət səviyyəsində ruslaşdırma günün tələbinə çevrilmişdi.

İdarələrdə rəsmi işlər doğma dildə aparılmırdı. Ali Sovetin sədri, xalq yazıçısı, akademik Mirzə İbrahimovun bütün müəssisələrdə işlərin Azərbaycan dilində aparılması barədə qərarı, Moskvani, ittifaq rəhbərliyini şoka salmışdı. N.S.Xruşşov onun nəinki işdən çıxarılmasını, Sov. İKP sıralarından çıxarılıb cəzalandırılmasını tələb etmişdi. Halbuki Mirzə İbrahimovun qərarı Azərbaycan xalqının iradəsinin, arzu-istəyinin bariz ifadəsi idi.

Cənubi Azərbaycanda, eləcə də dünyanın ayrı-ayrı ölkələrində yaşayan milyonlarla soydaşlarımız öz doğma dillərini göz bəbəyi kimi qoruyub saxlamışlar. Bu xüsusiyyət onları bir millət kimi əriyib yoxa çıxmaqdan xilas etmişdir.

Rza şah hakimiyyətinin "mərkəzləşmə siyasəti" İranda vahid milli birlik yaratmaq niyyətinə xidmət edirdi. Ona görə də fars şovinistləri Cə-

nubi Azərbaycanda qeyri-fars dilini qadağan edir, yerli əhəlinin assimilyasiya olunmasına çalışırdılar.

Rusiya-İran müharibəsi ilə nəticələnən bədnam "Türkmənçay müqaviləsi" qədim Azərbaycan ərazisini iki yerə böldü: Ayrılıq və həsrət canbir azərbaycanlıların taleyinə həkk olundu. Bütün təqib və təzyiqlərə, məhrumiyətlərə baxmayaraq cəhalət və fanatizm aləmində dili, maddi-mədəni

abidələri, soykökü danılan, qədim tarixə, zəngin ənənəyə və mədəniyyətə malik olan Cənubi Azərbaycandakı soydaşlarımız sarsılmadı, öz milli varlığını qorumaq üçün qəhrəmanlıq mübarizəsinə başladılar. Xalq şairi Süleyman Rüstəmin "əziz doğma vətən birdir, o sahilə, bu sahilə", "Mən sənə dilinə dəymirəm, sən də, gəl mənə bu ana dilimə dəymə" – sözləri Şəhriyar, Etimad, Fitrət, Çavuşı, Azəroğlu, Nasiri və b. şairlərin

yaratdığı milli poetik salnamənin leytmotivi kimi səslənirdi.

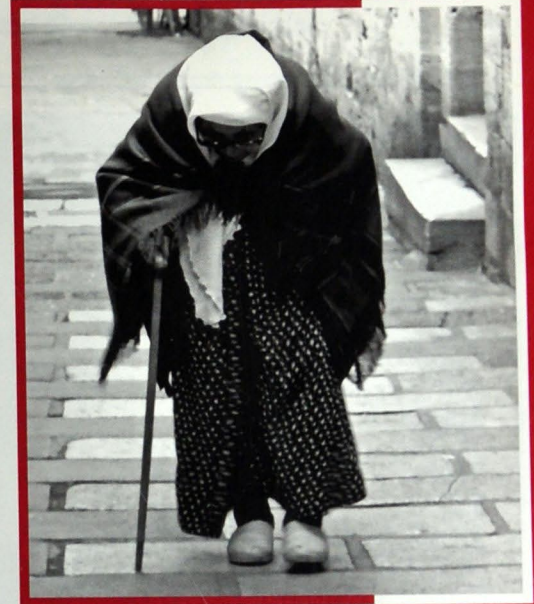
O taylı, bu taylı Azərbaycan şairlərinin yaradıcılığında başlıca yer tutan ikiye bölünmüş millətin ayrılıq və həsrət motivləri bütöv Azərbaycan ideyası uğrunda mübarizə aparən vətənpərvərlərin qəlbindən qopan etirazın əks-sədası idi. Ustad şair Şəhriyar "Azərbaycan" şeirində xalq adından deyirdi:

Yarəb, nədir bir bu qədər ürəkləri qan etməyin,
Qolubağlı qalacaqdır nə vaxtacan Azərbaycan?
İgidlərin İran üçün şəhid olub, əvəzində
Dərd almısan, qəm almısan sən İrandan, Azərbaycan?
Övladların nə vaxtadək tərki-vətən olacaqdır?
Əl-ələ ver, üsyan elə, oyan, oyan, Azərbaycan!
Bəsdir fəraq odlarından kül ələndi başımıza,
Dur ayağa! Ya azad ol, ya tamam yan, Azərbaycan!
Şəhriyarın ürəyi də səninkitək yaralıdır,
Azadlıqdır mənə məlhəm, sənə dərman Azərbaycan!

Ana dili ulu Tanrının xalqımıza bəxş etdiyi misli-bərabəri olmayan mənəvi sərvətidir. Doğma xalqını sevən, onun milli-mənəvi irsinin qədir-qiy-

mətini bilən hər kəs qədim dövrlərin dərinliyindən zaman-zaman süzülüb gələn bu laq suyu tək saf, şəffaf ana dilini göz bəbəyi kimi qorumalı,

onun keşiyini çəkməlidir. Çünki ana dili millətin varlığı, soydaşlarımızın doğma ünsiyyət vasitəsi, mübarizə silahıdır.

Qöykən əsana – bürün bürüncəyinə,
at qədəmlərini! – Yavaş-yavaş.

– Sən qədəmlərini atdıqca içlər silkələnsin,
səni dərk etməyənlər ayılsın!..

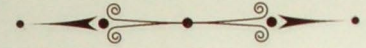
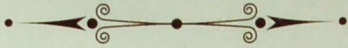
... Sürətlə keçməyin amandır, bir anlıqda
olsa ayaq saxlayın, o qədəmlərə baxın,
baxa-baxa bir iman, həya gözəlliyi görəcəksiz.
Ruhu oxşar ana gözəlliyi görəcəksiz.

– Baxın o qədəmlərə, baxın və düşünün!

Orada böyük bir vəd var, orada cənnət var,
baxın ora, baxın!!!

– Dayan ana, ayaqların ağrıyar.
Qədəmlərini qoy sinəmin üstünə!..

Türk dilinin mədəni vəzifəsi

| TURANI

Bir türk ədəbi deyir ki, ərəb dili din və məzhəb dili oldu. Türk dili isə yeni mədəniyyət dili olur... Bu sözü bir az düzəldək.

Ərəb dili din və məzhəb dili oldu. Fars dili şeir və ədəb dili oldu. Türk dili isə yeni dövr üçün tərəqqi və mədəniyyət dili olur. Bu həm

zamanın, həm də məkanın tələb-rindəndir. Zamana görə islam mədəniyyətinin üçüncü dövrü yeni son dövrü başlıca türk tarixindən ibarət olduğu kimi, məkan baxımından da bu gün yer kürəsində türk dilindən daha yayılmış bir dil yoxdur.

Tulan Mancuriyadan və Sibirin uzaq şimali şərqində cərəyan edən Lena çayı sahillərindən başlayıb Altay, Qaraqorum, Pamir, Hindkuh, Qafqaz və Krım dağlarından keçərək Balkan dağlarının sonlarına qə-

dər, Ural dağlarının şimal tərəfdən sonlarından Afrikanın böyük səhrasına qədər olan yerlərdə yaşayan əhəlinin böyük əksəriyyəti türk dilində danışır. Türkün:

Eylər dili çin səddinədək hökmünü icra
Bir ucudur Altay bu yerin bir ucu səhra

Məhz belə geniş bir ölkədə dağınıq olan qəbilələrin çoxu hələ də yarı qorxu içində yaşayırlar.

Bunları mədəniyyət yoluna çıxara-cacaq vasitə nə ərəb, nə fars, nə rus, nə də fransız dilidir. Bu vasitə ancaq və ancaq türk dilidir. Bizə avropalılardan ümumi dili deyə icad etdikləri nə Vulapuk nə də Espiranto lazımdır. Biz öz müxtəlif şivə və ləhcələrimizi islah və birlik ilə özümüzə məxsus mədəni və ədəbi bir ümumi türk dili meydana çıxara bilərik. Zətən türk dilinin qayda-qanunları avropa alimlərindən Maks Müllerin də isbat etdiyi kimi fəvqəladə müəyyən və məntiqə müvafiq şəkildə mükəmməl olmaqla bu dil bütün Asiya üçün bir ümumi dil yerinə keçə bilər.

Digər tərəfdən mədəniyyətə xidmət etmək üçün türk millətinin fitrətində qeyri-adi istedad və zəka vardır. Belə olduğu üçün də türklər elm və texnika sahəsinə çox böyük xidmət etmişlər. Ancaq bizim çoxumuz hələ bunu bilmir. Çünki türklərin özləri tərəfindən yazılan əsərləri unudub türk tarixinə türk olmayanların məsələn ərəbin, farsın, rusun, fransızın, çinlinin gözü ilə baxırıq.

Osmanlı türklərinə gəlincə bunlar da sair türklər haqqında hər nə yazmışlarsa sülalə təəssübü ilə yazmışlar. Türklərin zətən qüsurlarından biri bu olmuşdur ki, hər yerdə öz nəcib olan türk adlarını tərək etməklə məşhur bir hökmdara məsə-

lən Cığatay ibn Çingizə, Noğay xana, Özbək xana, Sultan Osman ibn Ərtöğrula, Tatar xana nisbətən öz-ələrinə ayrı-ayrı adlar qoymuşlar.

Heç bir alman və ya fransız özünə Huhensuların, Burbon, Bonopart demədiyi halda türklərin bu adətini qəribədir. Hər halda tərki edilməlidir.

Məhz türk olmayanların türklər haqqında yazdıqları kitablar milliyyət və ya məzhəb təəssübü ilə yaldız kimi türk olanların da çoxu sair türklərə sülalə təəssübü nəzəri ilə baxmışlar. Bu səbəbdən ümumi türklərin bitərəf mədəni tarixini yazacaq yeni bir tarixçi alimə çox ehtiyacımız vardır. İçimizdə çoxlu şahnamələr, isgəndərnəmələr oxuyan olduğu halda heç kəsin əlində Babur şahın "Tüziki baburi"sini, Abdullah Hatifinin "Teymurnamə"sini, Nəci b Asimin "Türk tarixi"ni görməzsiniz.

Farabini, Əbu Əli Sınani, Ərəb, Mövlana Cəlaləddin Rumini, Mir Əlişir Nəvəini fars zənn edirik. Türk oğlu türk olduqlarından xəbərimiz yoxdur. Həqiqətən də bunlar əsərlərini ərəb və fars dillərində yazmışlar. Lakin belə dahilər yetişdir-

mək şərafəti yenə türklərə qayıdır. Zəmanəmizdə Əlimərdan bəy ancaq rusca, Əhməd Rza ancaq fransızca yazır. Əhməd bəy Ağayev, İsmayıl bəy Qasprinski rus dilini türk dilindən daha yaxşı yazır. Abdullah Cəvdətin fransızca şeirləri daha çox məşhurdur.

Belə olduğu halda bunların varlığı ilə yenə də türklər fəxr edə birlərlər.

Türklər ərəbin, farsın elm və ədəbiyyatlarına rəvnəq verdikləri kimi rusunda elm və ədəbiyyatına böyük xidmətlər etmişlər. Bir çox rus ədib və alimlərinin əcdadları xristianlaşmış türk və tatarlardan ibarətdir. Bunların da varlığı türklərin zəka və fitri istedadına böyük bir dəlil olmaqla ən məşhurlarının adlarını burada qeyd etmək istəyirik:

Məşhur tarixçi Karamzin, məşhur ədib Turgenev, məşhur şair Dərjavin, ədiblərdən Radişşev, Bulqakov, Çomina xanım, iqtisadiyyat elmi üzrə Toğan Baranovski və sair türk və tatar nəslindən (bəzisi tatar xalqları nəslindən) olduqları kimi məşhur şair Jukovskinin də anası osmanlı

türklərindəndir. Rusların ən böyük şairlərindən biri olan Puşkini bura daxil etmədik. Çünki onun babası türk olmayıb ərəb və ya zəncidir.

Bunlardan Dərjavin Bəhrəm Mirzənin nəvələrindən olub Böyük Kate-

rina dövründə rus şairlərinin ən məşhuru idi. Bu şairin bir şeirini mənə də vaxtı ilə rus dilindən türk dilinə tərcümə edib Misirdə çıxan "Türk" qəzetində nəşr etmişdim. Nümunə üçün burada da dərc edirəm.

Zaman bir nəhrdir, hər an axar, turmaz,
Güzər cəylər bütün asarı insanın.
Mülklər, məmləkətlər, qövmü millətlər,
Gedərlər qərinə dəryayı-nisyanın.
Əgər tarix ya əşarın ahəngi
Edərsə hifz bir şey adəmiyyətdə.
Rəha bulmaz o da kilki-nəsbindən
Olur fani dəhani-sərmədiyyətdə.

06 fevral 1906 № 9

Nəhr - çay
Qərinə - dib
Dəryayı-nisyanın - unutulmuş dənizi
Kilki - qələm
Sərmədiyyət - əbədiyyət

DİLİMİZ –

milli sərvətimizdir

| ZAHİD MUSTAFAYEV

"AZƏRBAYCAN MİLLİ ENSİKLOPEDIYASI"
ELMI MƏRKƏZİNİN DİREKTOR MUAVİNİ

Azərbaycan dili bizim milli sərvətimizdir. Onu israfçılıqla "xərcləmək" millətin mədəniyyətinin, nəticədə özünün tənəzzülünə səbəb ola bilər. Ölkənin bir təbii sərvəti tükənərsə, başqa təbii sərvətdən istifadə etmək olar. Ana dili iflasa uğrasa onu bərpa etmək həlli çətin olan problemə çevrilər.

A

Azərbaycan 1991-ci ildə dövlət müstəqilliyini bərpa etdikdən az sonra XX əsrdə dördüncü dəfə əlifbamız dəyişildi. Hər əlifba dəyişikliyi əvvəl nəşr olunmuş ədəbiyyatı sonrakı nəsillər üçün ağız möhkəm qıfıllanmış xəzinəyə çevirdi. Sonuncu əlifba dəyişikliyi isə bir sıra təzadlarla müşayiət olundu. Latın qrafikalı əlifba ilə təhsil almağa başlamış şagirdlər artıq məktəbi bitirsə də, ölkədəki çap məhsulunun mütləq əksəriyyəti kiril qrafikasında oxuculara təqdim olunurdu. Kargüzarlıqda da vəziyyət buna oxşar idi. Bunu nəzərə alaraq ölkə prezidenti 2001-ci il iyunun 18-də "Dövlət dilinin təbii işinin təkmilləşdirilməsi haqqında" çox mühüm bir fərman imzaladı. Orada aydın şəkildə göstərilirdi ki, "indi Azərbaycan dilinin özünəməxsus inkişaf qanunları ilə cıllanmış kamil qrammatik quruluşu, zəngin sözfəndu, geniş ifadə imkanları, mükəmməl əlifbası, yüksək səviyyəli yazı normaları vardır. Hazırda ölkəmizdə cəmiyyət həyatının elə bir sahəsi yoxdur ki, Azərbaycan dili orada rahat işlədilə bilməsin". Fərman imzalandığı gündən xeyli iş görülmüşdür. Belə ki, Azərbaycan dilində olan ədəbiyyatın nəşrində latın qrafikasına keçilmiş, nəşrlərin sayı çoxalmış, çeşidi genişlənməmişdir. Kargüzarlıqda da vəziyyət yaxşılaşmağa doğru dəyişmişdir. Lakin fərmandan irəli gələn bir çox müddəalara hələ də qeyri-ciddi, bəzən hətta məsuliyyətsiz münasibət davam etməkdədir. Məsələn, fərmanda göstərilirdi ki, "bir çox kütləvi informasiya vasitələrində, rəsmi yazışmalarda kargüzarlıq və sair sahələrdə Azərbaycan ədəbi dilinin normalarına

lazımınca əməl edilmir". Təbii ki, bu həm də televiziya verilişlərinə aid idi. Lakin bu gün yerli-yersiz işlədilən xarici sözlərlə dolu verilişlər bir sıra kanallarda adi hal alıb. Yalnız zəngin təcrübəyə və ənənələrə malik dövlət televiziya kanalında (AzTv) və ictimai televiziya vəziyyəti qənaətbəxşdir. Hərçənd ki, bunlarda da bəzi hallarda Azərbaycan dilinin işlədilməsində sərbəstliyə meyil göstərilir. Çox vaxt açıq-aşkar hiss edilir ki, televiziya verilişlərinə dəvət olunanlarla Azərbaycan ədəbi dilinin işlədilməsilə bağlı heç bir hazırlıq işi aparılmır. Nəticədə yarı Azərbaycan, yarı rus dilində yöndəmsiz bir danışmaq eşidirik. Gürcüstan Respublikasının televiziyası ilə çıxış edən Gürcüstan vətəndaşının (təkcə gürcünün yox!!) mən öz fikrimi rus dilində bildirməyə deməyə cəsarət etməyini heç təsəvvürünüzə gətirirsinizmi? Əlbəttə bu mümkün deyil. Rusiya mətbuatının yazdığına görə özünə strateji müttəfiq saydığı Ermənistan Respublikası müstəqilliyini elan edən kimi tədrisin rus dilində olduğu bütün məktəbləri bağlamış (o vaxtdək azərbaycanlılar artıq deportasiya olunmuşdu və Azərbaycan məktəbləri yox idi) və dil polisi yaratmışdı. Erməni dilində danışmayanlar ciddi cəzalandırılırdı. Əlbəttə, bu ifratçılıqdır və bədnam qonşularımızın xislətinə xas olan əlamətlərdəndir. Belə hərəkətlər bizlərə yaraşmaz. Lakin bu heç də o demək deyildir ki, biz öz ana dilimizin saflığını qorumaq və azərbaycan ədəbi dilinin qaydalarına məhəl qoymadan ona yad ünsürlər daxil etməklə tanınmaz hala salınmasına dözməliyik.

Bu gün canlı yayımlanan verilişlərin miqdarı xeyli çoxalmışdır. Bu iş telejurnalistlərdən və şərhçilərdən xüsusi səriştə və bacarıq tələb edir. Onlar Azərbaycan dilində danışarkən hədsiz diqqətli və məsuliyyətli olmalı, verilişdəki həmsöhbətlərini də ana dilində təmiz danışmağa sövq etməlidirlər. Lakin bu heç də həmişə belə olmur və həmsöhbətlər qarşısında Azərbaycan ədəbi dilinin qaydalarına mütləq əməl etmək tələbi qoyulmur. Bu bir yana. Bəzi hallarda aparıcı və ya müxbir özü bu məsələdə diqqətsizliyə yol verir, fikri izah etmək üçün "rus demişkən" kəlməsini dedikdən sonra rus dilində bu fikrin necə səsləndiyini ifadə edir. Yaxud, informasiya verərən müxbirin toplantının "on səkkiz nol-nolda" başlayacağı, yaxud körpünün ekspertizasını elmi-tədqiqat proekt institutunun aparacağını deməyi də təəssüf hissi doğurur.

Azərbaycan ədəbi dilinin qorunmasının ilkin şərtlərindən biri təsirli nəzarət sisteminin yaradılmasıdır. Təəssüflə olsun ki, hətta "dövlət dilinin tətbiqi işinin təkmilləşdirilməsi haqqında" çox mühüm prezident fərmanı da bu nəzarəti təmin edə bilmir. Nəticədə dövrü mətbuatda, kargüzərlikdə, televiziya verilişlərində (bəzi hallarda həm də radio verilişlərində), reklam işlərində və sairə yerlərdə Azərbaycan ədəbi dilinin qaydaları hər addımda pozulur.

Əvvəlcədən deyim ki, bu məqaləni yazmaqda məqsəd heç də kimlərinse hansı qüsura yol verdiyini sadalamaqla konkret ad çəkmək deyil. Əsas məsələ bu qüsurların necə və hansı mərhələdə yarandığını aydınlaşdırmağa cəhd etməkdir.

Başlayaq televiziya verilişlərindən. Gizli deyil ki, bu gün canlı yayımlanan verilişlərin miqdarı xeyli çoxalmışdır. Bu iş telejurnalistlərdən və şərhçilərdən xüsusi səriştə və bacarıq tələb edir. Onlar Azərbaycan dilində danışarkən hədsiz diqqətli və məsuliyyətli olmalı, verilişdəki həmsöhbətlərini də ana dilində təmiz danışmağa sövq etməlidirlər. Lakin bu heç də həmişə belə olmur və həmsöhbətlər qarşısında Azərbaycan ədəbi dilinin qaydalarına mütləq əməl etmək tələbi qoyulmur. Bu bir yana. Bəzi hallarda aparıcı və ya müxbir özü bu məsələdə diqqətsizliyə yol verir, fikri izah etmək üçün "rus demişkən" kəlməsini dedikdən sonra rus dilində bu fikrin necə səsləndiyini ifadə edir. Yaxud, informasiya verən müxbirin toplantının on səkkiz nol-nolda! başlayacağı, yaxud körpünün ekspertizasını elmi-tədqiqat proekt institutunun əməkdaşlarının aparacağını deməyi də təəssüf hissi doğurur.

Bəzən ölkələr sadalanarkən onların Azərbaycan dilində qəbul edilmiş adları təhrif olunur. Məsələn, Belçika əvəzinə Belgiya, Norveç əvəzinə Norvegiya işlədilir. Bir çox hallarda rus dilində sonu saitlə və ya qoşa samit vəsaitlə qurtaran sözlərin Azərbaycan dilində deyilişində səhvə yol verilir (məsələn, orqanizm, di-

aspor, proqram, holoqram və s. əvəzinə orqanizma, diaspora, proqramma, qoloqramma və s. işlədilir). Lakin deyilənlər verilişlərin ahənginə xeyli xələl gətirsə də bu, istər dil, istərsə də peşakarlıq baxımından yüksək hazırlıqlı televiziya və radio işçilərinin əksəriyyətinin fəaliyyəti üçün xarakterik deyildir və islah oluna biləndir. Əsas qüsurlara isə, əsasən, verilişin digər iştirakçıları yol verirlər. Televiziya verilişlərində iştirak edənlərdən bəziləri tamaşaçıya açıq-aşkar hörmətsizlik edərək öz fikirlərini birbaşa rus dilində ifadə etməyə başlayırlar. Onlar yaddan çıxarırlar ki, televiziya kanalları ölkənin bütün əhalisinə xidmət göstərir və xüsusilə əyalətlərdə yaşayan azərbaycan vətəndaşı üçün rus dili də elə ingilis, fransız, alman və s. dillər qədər başa düşülməzdir. Axı, Azərbaycan televiziya kanallarında ingilis və rus dilində yayımlanan xəbərlər proqramında azərbaycan dilində olan sözlərdən istifadə etmək heç kimin ağına belə gəlmir. Bəs görəsən biz özümüz əcnəbi sözlərdən azərbaycan dilində niyə bu qədər canfəşanlıqla istifadə etməyə çalışırıq. Yəqin ki, ən yaxşı halda "müasir" və ya "kübar" görünmək üçün. Ən pis halda isə azərbaycan dilinə məqsədlilik şəkildə hörmətsizlik göstərərək onu eybəcər hala salmaq üçün.

Bir neçə söz futbol şərhçilərimiz barədə. Əvvəlcədən deyək ki, onların mütləq əksəriyyəti Azərbaycan dilində öz fikrini asan və səlis ifadə edir və kifayət qədər söz ehtiyatına malikdirlər. Lakin reallıq necədir? 2002-ci ilin dünya çempionatından əvvəl bir "mundial" sözü ortaya atıldı. Azərbaycan dilinin orfoqrafiya lüğətinə daxil olmayan, Azərbaycan ədəbi dilinin qrammatik qaydalarına uyğun gəlməyən, çətin tələffüz edilən və yumşaq desək o qədər də yaxşı səslənməyən bu söz çox vaxt şərhçilərin özüne də problem olur. Dilimizdə Dünya çempionatı və dünya birinciliyi ifadələri ola-ola bəlağətli danışmaq xatirinə yad sözlərdən istifadə etmək lüzumsuz idi.

Həmyerlilərin görtüsü əvəzinə "derbi (ingiliscə "cıdır") matçı" demək, topun qapı xəttindən çıxmasını "kornər" (əslində iqtisadiyyat terminidir) adlandırandan sonra künçdən zərbə və ya künç zərbəsi haqqında danışmaq, qapıçı sözündən dərhal sonra onu qolkiper adlandırmaq, komandanın play-off mərhələsinə çıxmasını söyləmək və s. Azərbaycan dilinə gözəllik gətirmir. Qapıçını "çərçivə (futbol qapısında iki dirək və bir tir) qoruyucusu adlandırmaq isə absurdur. Belə çıxır ki, top dirəklərə və tirə dəyməyə, amma qapıdan keçməyə o sayılır. Komandaların adlarını çəkdikdən sonra onlardan biri, yaxud hər ikisi haqqında öz ölkələri daxilində işlədilən ləqəblər (zadəganlar, canavarlar, qırmızı şeytanlar və s.) ilə danışmaq çətinlik yaradır və orta statistik Azərbaycan tamaşaçısına əziyyət verir. Biz öz komandalarını bu cür həvəs və ehtirasla təbliğ etsək daha faydalı olmazmı?

Hər televiziya kanalının özünəməxsus siması, rəngarəng biri-birindən gözəl verilişləri var. Tamaşaçı bunları çox adi qarşılayır. Çünki, onun fikrincə normal halda verilişlər belə də olmalıdır. Lakin xüsusilə dillə bağlı kiçik bir qüsurları qıçıqlandırr, hövsələdən çıxarır və verilişin effekti azalır.

Yuxarıda adı çəkilən fərmanda göstərilir ki, "Kəskin tənqidlərə baxmayaraq, reklam vasitələrinin hazırlanmasında bir çox hallarda xarici dillərə əsaslıq olaraq üstünlük verilir. Şəhər və kəndlərimizin görkəminə xələl gətirən əcnəbi dilli lövhələr gənc nəslin azərbaycançılıq ruhunda tərbiyəsinə mənfii psixoloji təsir göstərir". Ötən illər ərzində çox şey dəyişib, amma əksinə. "Reklam haqqında" Azərbaycan Respublikasının qanununa görə idarə, müəssisə, ticarət, iş və s. adları mütləq azərbaycan dilində yazılmalı, başqa dillərdə yazılması da vacibdir, yazı bir qədər kiçik şriftlə onun altında yerləşdirilməlidir. İstənilən ərazidə müşahidə aparmaq kifayətdir ki, yalnız dövlət müəssisələrində qanuna ciddi riayət edildiyinin şahidi

olasan. Bir çox hallarda azərbaycanca ad ümumiyyətlə göstərilir. Künənin böyük bir hissəsində azərbaycan dilində yazı ilə rastlaşmırsan, sanki dünyanın hansısa başqa bir şəhərindəsən. Azərbaycan dilində yazılara rast gəlməyində də bəzi hallarda peşiman olursan: Cəməşirxana (çəməşirxana!), Usta Mamed və s.

Reklam vasitələrində və kinoda isə xeyli hallarda ya hərfi tərcüməyə yol verilir, ya da söz başqa dildə olduğu kimi saxlanılır. Şədevr, flaqi qaldırın və s. tərcümənin qiymətini azaldır. Azərbaycan ədəbi dilindən az-çox xəbəri olan adama "yeni bir sən üçün", "dostları qısqandıрмаq üçün" ifadələri qəribə görünür. Axı söhbət qısqanclıq yaratmaqdan gedirsə sonuncu ifadə həmin mənanı vermir (burada daha çox qorxutmaq, "diksindirmək" başa düşülür).

Məişət səviyyəsində də Azərbaycan dilinin işlədilməsi yarıtmaq vəziyyətdədir. Adama elə gəlir ki, soydaşlarımızın çoxu Azərbaycan dilini heç olmasa orta məktəb səviyyəsində belə bilmirlər. Hətta Azərbaycan məktəblərində təhsil alanlar öz doğma dilində danışarkən o qədər kənar sözlər işlədirlər ki, məəttəl qalırsan: Halbuki, o sözlərin azərbaycan dilində bəzən iki və daha çox müqabili olur. Sadəcə əziyyət çəkib öz ana dilimizi dərinəndən öyrənmək lazımdır. Televiziya kanallarının Azərbaycan dilindəki xəbərlər blokunda rus məktəbinin məzunu olan azərbaycanlı şagirdin və həmin məktəbin azərbaycanlı müəlliminin öz arzularını Azərbaycan dilində danışmasına ana dilində çatdırma bilməməsi isə həmin məktəblərdə Azərbaycan dilinin tədrisinin səviyyəsini göstərir və təəssüf hissi doğurur.

Biz özümüz də başqalarının Azərbaycan dilində, yəni Azərbaycan Respublikasının dövlət dilində danışmasına maneçilik törədirik. Qeyri millət Azərbaycan dilində söz deyəndə ətrafdakılar bir ağızdan ona alayarıncıq rus dilində cavab verməyə başlayırlar. Axı bu şəxs Azərbaycanda doğulub, boya başa çatıbsa deməli yerli dili pis bilmir. Hamının yaxşı tanıdığı Vado Korovin Azərbaycan dilində veriliş aparır və

çalışır ki, öz fikrini tamaşaçıya yalnız bu dildə çatdırsın. Həmsöhbəti olan azərbaycanlı sənət adamları isə onu hey rus dilində danışmağa sövq edir. Yaxud bir neçə ay qardaş Türkiyədə təcrübə mübadiləsində olmuş şəxs Azərbaycan tamaşaçısı ilə Anadolu türkcəsi və ləhcəsi ilə danışmağa səy göstərir. Görəsən dilimizə və özümüzdə bu qədər etinasızlıq haradandır? Ölkəmizdə daimi yaşayan hər bir kəs dövlət dilini – azərbaycan dilini bilməlidir və bilir, onların bir qismi isə bu dildə azərbaycanlının özü qədər təmiz danışır. Lakin onlardan biri azərbaycanlıların üçün düşün kimi hamı öz ana dilində danışmaqdan imtina edir ki, ayıbdır. Belə çıxır ki, öz dilimizə hörmətsizlik ayıb deyil!

Uşaq yuxudan duranda Azərbaycan dilinə və Azərbaycan musiqisinə köklənmirsə, telekanallardan çox vaxt hələ öz ölkələrində ön sıralarda olmayan əcnəbi sənətlərinin açıq-saçıq səhnələrlə müşayiət olunan kliplərinə tamaşa edirsə, o milli ruhda necə böyüyə bilər, Azərbaycan sənətçilərini necə tanıya bilər. Mobil telefonlar həyatımıza möhkəm daxil olub. 4-5-ci sinif şagirdlərindən başlamış çox adamlar öz işlərini bu rabitə vasitəsilə qururlar. Qonşu Gürcüstanda telefonun ekranındakı yazılar gürcü əlifbası ilə gürcü dilində, Rusiyada isə kiril əlifbası ilə rus dilində göstərilir. Bizdə isə qeyri-adilik şirkətin adından başlanılır! Azercell (Azer əvəzinə Azer). Ekranında görünən yazıların yarısı rus dilində, yarısı da səhvəldən xali olmayan türk dilində, türk əlifbası ilə verilir. Partlayan qarğıdalıdan düzəldilmiş, portdağ adlanan yumru, üstü şirin kökəldən Azərbaycanda həmişə istifadə edilmişdir. İndi isə adını pop-korn qoymuşuq. İnsanları çəkmək üçün qoyulmuş tərəzilər də elə hey "Dobro pojalovat" deyir. Musiqimizin, mah-nılarımızın, adlarımızın, toponimlərimizin, sözlərimizin daimi oğurları olan bədnam qonşularımız deyilənə görə hətta kosmosla bağlı terminlərə də ermənicə variantlar uydururlar. Biz isə öz doğma sözlərimizdən imtina etməklə onların oğurlamaq imkanlarını artırırıq.

Dəftərlərin üzündəki yazılar və təqvimlər bir çox hallarda ingilis və türk dillərindədir. Azərbaycan dilində dükən və ərəb mənşəli mağaza sözü ola-ola, 1990-cı illərin əvvəllərində onların əvəzinə ad yanında shop (məs., Forhadshop) işlədilir, indi də market keçilmişdir. Nəticədə Azərbaycanın dövlət dili Azərbaycan Respublikasında sanki başqa dillərin əhatəsində mühafizədə yaşayır və addım-başı təcavüzə məruz qalır.

Azərbaycan dili bizim milli sərəvətimizdir. Onu israfçılıqla "xərcləmək" millətin mədəniyyətinin, nəticədə özünün tənəzzülünə səbəb ola bilər. Ölkənin bir təbii sərəvəti tükənərsə, başqa təbii sərəvətdən istifadə etmək olar. Ana dili iflasa uğrasa onu bərpa etmək həlli çətin olan problemə çevrilir. 18 iyun 2001-ci il tarixli fərmanda "Azərbaycan Respublikasında dövlət dilinə qarşı gizli, yaxud açıq təbliğat aparmaq, Azərbaycan dilinin işlənməsinə və inkişafına müqavimət göstərmək, onun hüquqlarının məhdudlaşdırılmasına cəhd etmək kimi hallara, latın qrafikasının tətbiq olunmasına maneələr törədilməsinə görə" məsuliyyət növləri nəzərdə tutulmuşdur. Onlardan istifadə etməkdə gecikməmişik ki?

Çox dil bilmək baş ucalıqdır. Ana dilini mükəmməl bilmək isə hər bir vətəndaşın müqəddəs borcu və şərəf işidir. Və bir vətəndaş olaraq dilimizin saflığı keşiyində durmaq hər bir azərbaycanlı üçün milli qeyrət məsələsidir.

Hələ rus dilinin hegemon olduğu Sovetlər dövründən başlayaraq ümummilli lider Heydər Əliyevin təmiz Azərbaycan dilində etdiyi məruzə və çıxışları, söhbətləri bu sahədə unudulmaz nümunədir. Möhtərəm prezidentimiz İlham Əliyev cənablarının bir neçə dili sərbəst bildiyi halda, bir dəfə də olsun əcnəbi sözlərdən istifadə etmədən, beynəlxalq tədbirlərdə təmiz Azərbaycan dilində çıxış etməsi isə hər bir azərbaycanlıda qürur hissi doğurur. Gəlin örnəklərimizdən nümunə götürək.

18 iyun 2001-ci il tarixli fərmanda "Azərbaycan Respublikasında dövlət dilinə qarşı gizli, yaxud açıq təbliğat aparmaq, Azərbaycan dilinin işlənməsinə və inkişafına müqavimət göstərmək, onun hüquqlarının məhdudlaşdırılmasına cəhd etmək kimi hallara, latın qrafikasının tətbiq olunmasına maneələr törədilməsinə görə" məsuliyyət növləri nəzərdə tutulmuşdur. Onlardan istifadə etməkdə gecikməmişik ki? Çox dil bilmək baş ucalıqdır. Ana dilini mükəmməl bilmək isə hər bir vətəndaşın müqəddəs borcu və şərəf işidir. Və bir vətəndaş olaraq dilimizin saflığı keşiyində durmaq hər bir azərbaycanlı üçün milli qeyrət məsələsidir.

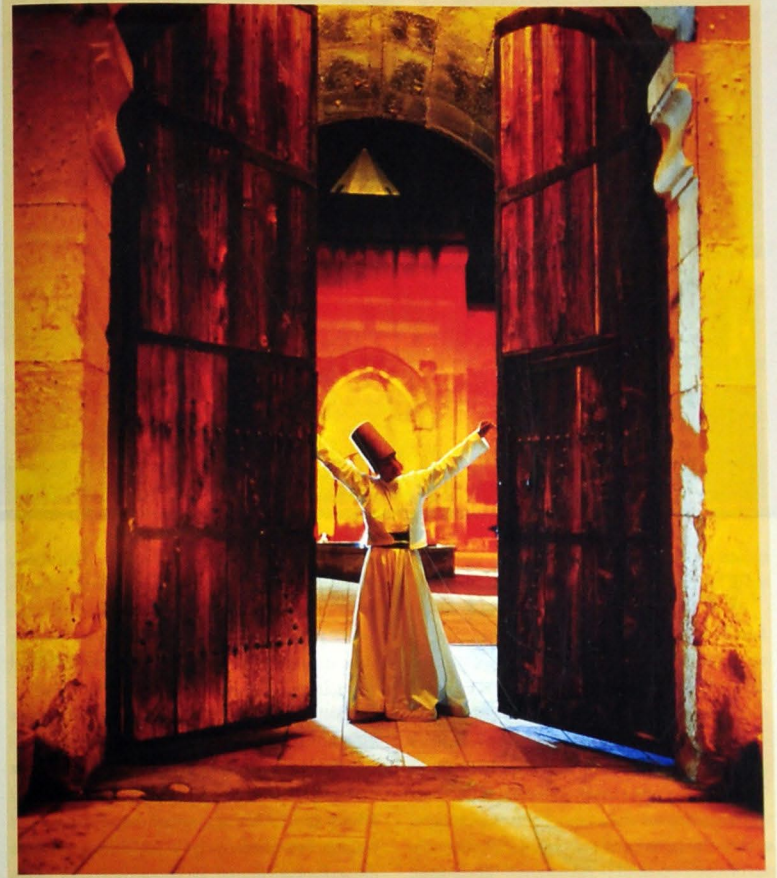

Yol ayrıcında qalanlar

| SÜLEYMAN RÜSTƏM

Özünə elə bir yol seçmişən ki,
Yalnız vətənsizlər alqışlar səni.
Dilini nə atan, nə anan bilir,
Yaxşı başa düşür, bayquşlar səni.
Batinin dəyişib zahirin kimi,
Tanımaz oldular tanışlar səni.
Əgər belə getsə inan ki, bir gün
Atan da, anan da qarğışlar səni.
Hər addım başında düşərsən dara,
Şaşırdar enişlər, yoxuşlar səni.

Gəl-gəl, yənə gəl! Kim olursan ol, yənə də gəl
İstər xristian, istər məcusi, istər bütperəst ol
Bizim dərğahımız ümidsizlik dərğahı deyil
Tövbəni yüz dəfə pozmuş olsan belə, yənə gəl

Tapın görək bura haradır?

| ŞƏMKİRLİ

Görünür, Siz bir fikrə gələ bilmirsiniz. Biriniz deyir, bura Avropadır, biriniz deyir yox, Afrikadır, o biriniz isə israr edir ki, bura Amerikadır ki, var.

Oxuculara məsləhətimiz budur ki, mübahisə etməsənlər, Bakının heç olmasa "28 May", "İstiqlaliyyət", "Azadlıq", "Bakıxanov", "Rəsul Rza", "Cavad Xan", "Xaqani", "Nizami", "Nigar Rəfiyyəli", "Neftçilər", "Bülbül" və s. küçələrindən keçəndə sağa-sola baxsınlar. Heç olmasa bir an ayaq saxlayıb düşünsünlər: Biz hardayıq? Əgər Bakıdayıqsa, anlaşılmaz sözlər nəyə lazımdır, xalqın buna ehtiyacı varmı?

Qədim Bakı öz libasını dəyişir. Gündən-günə bir-birindən yaraşıqlı binalar ucalır. Yaşayış binaları, ictimai işə obyektləri: kafelər, restoranlar, mağazalar elə bil ki, bir-biri ilə bəhsə girib. Al-əlvan, çilçirəq reklamlar hamının gözüni qamaşdırır.

Bütün bu qeyri-adi aləmə diqqət yetirən hər bir Azərbaycanlı, həmçinin Bakı şəhərinin sakinləri daxilən qürur hissi duysa da, istər-istəməz onların fikrinə gəlir ki, ya Rəbb, görəsən bu obyektlərin xarici dildə "danışması" hansı zərurətdən yaranıb. Belə anlamaq olar ki, "sahibkarlar" doğma dilə məhəl qoymurlar. Bu beladirmi?!

Ana dili varlığımız, toxunulmaz mənəvi sərvətimizdir. Bir zaman ölkəmiz müstəmləkəçilərin əsarətində, cəhələt və nadanlıq girdabında inlərkən mütəfəkkir yazıçı Cəlil Məmmədquluzadə və onun həmkarları "Molla Nəsrəddin" məcmuəsində cəsarətlə rəzalətə qarşı çıxdılar. Onların mübarizəsinin bir istiqaməti də ana dilinə müdaxilə edənlərə qarşı yönəlmişdi.

Yadellilər xalqı istismar etmək, əsarətdə saxlamaq üçün onlara öz dilini unudturmağa

çalışdılar. Cəlil Məmmədquluzadənin məcmuədə verdiyi karikaturların birində təsvir edilir ki, yadellilər yerə yıxdıqları adamın ağzına hərə öz dilini zorla soxmağa çalışırlar. "Mənim öz dilim var" harayına məhəl qoymurlar.

İndi şükürlər olsun Allaha, xalq tufanlara sinə gərib, şəhidlər verib öz azadlığına, istiqaliyyətinə nail olub.

Ulu öndərimiz Heydər Əliyev vəsiyyət edib ki, müstəqilliyimizi göz bəbəyi kimi qorumaq hər birimizin müqəddəs borcumuzdur. Bunun üçün birinci növbədə əcdadlarımızdan miras qalan mənəvi və maddi-mədəni dəyərlərimizin əsl sahibi, qoruyucusu olmalıyıq. Bu, hər şeydən əvvəl, vətəndaşlıq borcumuzdur.

Azərbaycan dili varlığımız, zaman-zaman əcdadlarımızın qoruyub saxladığı, yaratdığı, nəsil-dən-nəsilə miras qoyduğu mənəvi sərvətimizdir. Azərbaycan dili rəsmi dövlət dilidir. Bu dilə qarşı hörmətsizlik yolverilməzdir.

Bəs onda, necə deyərlər, günün günortası çağı ana dilimizə qarşı hörmətsizlik edənlər, xarici dilə pərəstişkarlıqla yanaşan cənablar kimlərdir?

Avropa ilə inteqrasiyanı, sıx əlaqə yaratmağı bu dərəcədə eybəcərləşdirən adamlar hansı meyarı əsas götürürlər?

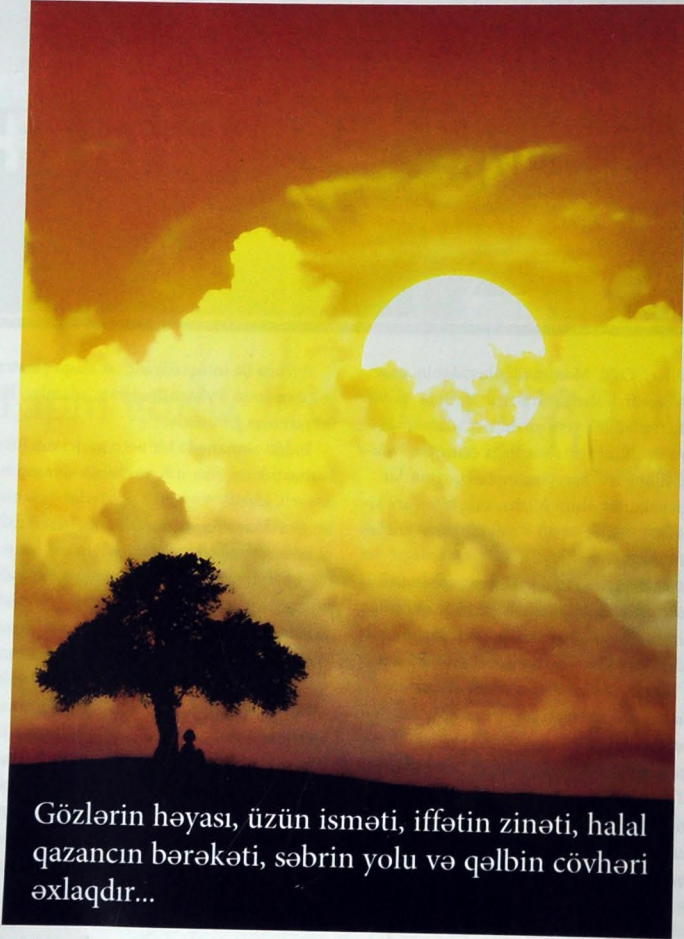
İndiki zamanədə bir neçə xarici dili bilmək xoşbəxtlikdir. Rus dili vasitəsilə dünyanın ən dəyərlili, klassik mənəvi dəyərlərini öyrənirdik. Bu gün dünyanın, demək olar ki, bütün dillərinə mükəmməl bilən gənc mütəxəssizlərimizin olması, bilavasitə orijinaldan doğma ana dilinə tərcümələr etməsi dünyanın mənəvi sərvəti ilə yaxından tanış olmağa imkan verir. İnsanlar arasında əlaqələrin yaranması və möhkəmlənməsində tərcüməçilərin əhəmiyyəti böyükdür.

Demək istəyirik ki, biz xarici dillərin təbliği əleyhinə deyilik. Amma xarici dildən sui-istifadənin əleyhinəyik. Əgər doğma dilə hörmət etməyən xarici dildə "mən insanam" sözünü yazıb döşlərinə yapışdırsalar da, etiraz etmərik. Çünki bu onun şəxsi işidir. Amma ictimai obyektin üzərinə xarici dildə bir söz yazılırsa, bu onun şəxsi işi deyil!..

Ona görə də aidiyyəti olan rəsmi təşkilatlar bu məsələyə biganə qalmamalı, ciddi tədbirlər götürüb bu biabırçılığı aradan qaldırmalıdır.

ƏXLAQ

Gözlərin həyası, üzün isməti, iffətin zinəti, halal qazancın bərəkəti, səbrin yolu və qəlbin cövhəri əxlaqdır...

(əvvəli ötən sayımızda)

Gözəl əxlaq hər nə qədər fitri tərbiyədən doğursa da insanın yaradılışından sahib olduğu istedadada görə tərbiyə qazana və gözəl əxlaq sahibi ola bilər. Əxlaqın təmizlənməsində ən çox iş görən və mühüm rol oynayan analardır. (Diqqət edin analar deyirik. Elə düzmə-çatma analar deyil, övladının qəlbinə gözəl əxlaqı, millət və Vətən sevgisini dolduracaq, həyatını, gələcəyini təmin edib, millətə həqiqi bir xidmətçi yetişdirəcək analardır. Ah, belə bir ana görsəm illərlə ona əsir olaram!..)

| HƏSƏN SƏBRİ

Bir millətin, bir-biri ilə xoş keçinməsi, fərdlərinin bir-birini himayə etməsi, ancaq gözəl əxlaq sayəsində mümkündür. Bir millətdə gözəl əxlaq olarsa o millətin fərdləri heç bir zaman bir-birlərinin zərərinə çalışmayıb əksinə bir-birlərinə yardım edirlər.

Gözəl əxlaq hər nə qədər fitri tərbiyədən doğursa da insanın yaradılışından sahib olduğu istedadada görə tərbiyə qazana və gözəl əxlaq sahibi ola bilər. Əxlaqın təmizlənməsində ən çox iş görən və mühüm rol oynayan analardır. (Diqqət edin analar deyirik. Elə düzmə-çatma analar deyil, övladının qəlbinə gözəl əxlaqı, millət və Vətən sevgisini dolduracaq, həyatını, gələcəyini təmin edib, millətə həqiqi bir xidmətçi yetişdirəcək analardır. Ah, belə bir ana görsəm illərlə ona əsir olaram!..)

Əxlaqın milliyyət nöqtəyi-nəzərindən ən mühüm olanları "Vətən sevgisi" ifadəsi altında toplanan ruh yüksəkliyi, qeyrət, ciddiyət, vəhdət, tərəqqipərvərlik və s.

Vətən bir insanın təkə doğulduğu, böyüdüüyü, yaşadığı və nəhayət ölib getdiyi kənd, şəhər, qəsəbə və o yerlərin daşı-torpağı deyildir.

Vətən hər insanın mənsub olduğu millətin yaşadığı məmləkətin hər tərəfi, hər gücsəsi, hər bucağı və məmləkət içindəki varlıqların bütünüdür.

Bəli "Vətənə sevgi" demək təkə vətənin daşdan, torpaqdan, sudan ibarət olan yerləri ilə məhdudlaşmayıb bəlkə də ən çox məmləkətin fərdləri olan vətəndaşlara şamilirdir. Məmləkətin mühafizəsinə çalışmaq və lazım gələrsə müdafiəsi üçün canını fə-

da etmək o məmləkətin ərəzisinin hər bir hissəsi, hər daşı, hər guşəsi bir vətəndaşın maddi həyat qüvvələrindən biri olduğu üçündür.

Ona görə də vətəni sevmək həqiqətdə vətəndaşları sevmək deməkdir. İnsan vətəndaşlarını öz qardaşı və süd qardaşı yerində torpaq qardaşı bilmək, əlindən gəldiyi qədər onların şəxsiyyətlərini, mallarını, namuslarını, canlarını qorumağa çalışmaqdır. (İslamiyyətdə bu məsələ daha da gözəl qurulmuşdur. Vətənə sevginin üzərinə bir də "möminlər qardaşdır və qardaşlarınızın arasını düzəldin" əmr edilmişdir. Bu halda müsəlman olan bütün müsəlman qardaşlarını sevməlidir. Vətəndaşı vətəndaş kimi sevdikdə müsəlmanları da dindaş kimi sevərək bir-birimizə yardım etmək lazımdır).

Məhz ali niyyətlər və gözəl məqsədlər ancaq "cəmiyyət" ilə meydana gəlir. Bir insanın vətən sevgisini izhar edəcəyi ruh yüksəkliyinin dərəcəsi də o insanın hal və mövqeyi ilə mütənəsibdir. Bir də vətənpərvərlik təkcə məmləkətin xeyri üçün malını vermək, vətənin bütövlüyü uğrunda canını fəda etməkdən ibarət deyildir.

Bəli bu iki fədakarlıq vətənpərvərliyin ən böyük təzahüratı olduğundan şübhə yoxdursa da əsl vətənpərvərlik vətənin bütövlüyünü, Vətən cəmiyyətinin səadət və istiqbalını təmin etməyə xidmət edəcək faydalı səbəblərin əldə edilməsi və təkamülünə hər bir insanın özünə görə qeyrət etməsidir.

Vətənpərvərliyin bir çox dərəcələri olsa da – hər kəs üçün göstərilməsi mümkün və qabil olan bir vətənpərvərlik vardır ki, o da övladını gözəl əxlaq ilə tərbiyələndirmək, ta uşaqlıq dövründən onların məsum qəlblərinə Vətən və vətəndaşlıq, din və dindaşlıq sevgisini doldurmaqdır.

Bir millətdə gözəl əxlaqın kamala çatması, o millət fərdlərindən vaxtı və vəziyyəti münasib olanların hər növ xeyriyyə işlərinə xidmət etmələri, sərvət və dövlət sahibi olanların fani aləmdən əbədi aləmə köçdüklərində pul və mülklərinin bir hissəsini adiçəkilən xeyriyyə işləri və millətin mənafeyi üçün vəqf etmələri bir hissəsinin də millətin şanını ucaltmaq uğrunda böyük fədakarlıq göstərmələri kimi üstün təzahürləri ilə göstərilir.

"Vəqf" dedim bizim zavallı islam vəqfləri xatirimə gəldi. Böyük əcdadlarımız məktəblər, mədrəsələr, imarətlər təsis edərək müntəzəm şəkildə böyük vəqflər qoyub getmişlər. Lakin təəssüf ki, buna əks çıxanlar sui-istifadə səbəbilə vəqflərimizi batırdılar. Rühani idarələrinin bu çirkin hallarını müşahidə edən millət də milli mənfəət uğrunda heç bir şey vəqf etməməyə başladılar. Çünki millət mənfəətinə verilən əmlak və s. təkcə beş-on imam və xətibin qarnına gedir bu halda vəqfin heç bir mənfəəti yoxdur.

(davamı var)

18 sentyabr 1907 № 27

Vətənpərvərliyin bir çox dərəcələri olsa da – hər kəs üçün göstərilməsi mümkün və qabil olan bir vətənpərvərlik vardır ki, o da övladını gözəl əxlaq ilə tərbiyələndirmək, ta uşaqlıq dövründən onların məsum qəlblərinə Vətən və vətəndaşlıq, din və dindaşlıq sevgisini doldurmaqdır...

İNSAN VƏ SƏADƏT

| ABDULLAH GƏNC

Bu mövzunun müzakirəsi çox genişdir. Yer üzündəki insanların sayı qədər fərqli mülahizələrlə, görüşlərlə izah oluna bilər. Hər insanın qəbul etdiyi, haqlı gördüyü və yaşamaq istədiyi bir həyat tərzidir. Bəziləri xoşbəxtliyi ən yeni libas modalarını geyinməkdə, bəziləri isə ən modern məişətlərin idarə edilməsində, başqaları isə evi, vəzifəni, şöhrəti, dostu, yeni yerləri göz-

məyi səadət hesab edir. Xoşbəxtlik məfhumu insanlar arasında ən çox müzakirə olunan məsələdir. Bu məsələ fərdə, ailəyə, cəmiyyətə və hər xalqın milli xüsusiyyətlərinə görə də dəyişir. Dəyişməyən səadət özüdür. Qərbdədir ki, ailə qurana, xeyriyə əməllər edənə xoşbəxtlik arzulanır. Ona görə də maddiyatdan daha artıq mənəvi istiqamətlərə təmas edilir. Belə həssas hallarda ifa-

dələrin daha səmimi olduğu, qəlbən söyləndiyinə inanmaq insanın psixoloji vəziyyətindən daha çox asılıdır.

Səadətin bədənə, ürəyə, qəlbə, nəfə və yaxud ruha aid olduğunu düşünmək lazımdır. Ona görə ki onu hamı axtarır. Onu libaslarda, vəzifələrdə, ümumiyyətlə dünyada axtarıb tapan olmayıb. O, bir kürsüdə, sərvətdə olmadığı kimi cahana bağlı heç bir yerdə

*H*ər insanın özünə görə problemi, məşğuliyyəti, arzusu, ideyası və gələcəyinə aid planları var. İnsan yer üzündə var olduğu andan günümüzə qədər bu fərqli həyat modellərinin şahidi olmuşdur. Keçən əsrlərin adamları bu günün elmi-texniki imkanlarına bəlkə də səadət nümunələri olaraq baxmışlar. Gen xəritəsinin oxunduğu, elektron mikroskopların tədqiq imkanları, yüzlərlə xəstəliklərə müalicə edildiyi, yaşadığımız qalaktikaya və kainata aid bəzi sirlərin ən müasir teleskoplarla öyrənilməsi bu günün insanları yenə də səadət axtarırdır. Kainatın əlifbasını "əlif və bə" sirrini çözmək elm fədaləri yaqın bir gün də kiçik kainat olan insanın da mənə aləminin fəthinə çalışacaqdır. Hansı ki, elmin mənə iqlimində böyümüş böyüklərimiz – ən böyük kəşfin insan olduğunu öndədən kitablarına yazmışlar.

də onu görmək mümkün deyil. Mümkün olanı isə həqiqi səadəti axtaran onu öz dünyasında axtarmalıdır. Bəli, daxili aləminizə enməli qəlbimizi, ruhumuzu, vicdanımızı, inşa etdiyimiz təsəvvür dünyamızı ciddi tədqiq etməliyik. Hisslər dünyamızdan bədən şəhərinin sultanı ağıla istiqamətlənməliyik. Hafizəmizə, idrakımıza mütəmadi səfərlər etməliyik.

Qəlbimizin Rəbbani bir ev, ruhumuzun o evdə müvəqqəti müəssisə, vicdanımızın daxili məhkəmə, aqlımızın bədən şəhərimizin sultanı və qəlbən aktiv bir əsgəri olduğunu müşahidə edincə səadət qapısını görürük. O qapı müsafirlərinə taybatay açılır. Könlün sonsuz iqlimi, qəlb səmasında ulduzların seyrini, ümid günəşinin qararıqları aydınlatdığı dünya, ürəyin coğrafiyasında səadət

toxumlarını yetişdirir. Qəlb səması buludlarıyla, rəhmət yağışlarıyla o torpaqlarda gülü gülüstana, bağçanı bağlara çevirərək sahibinin məsud olması naminə fəvqəladə gözəlliklər səhnələşdirir. Ömür kitabının hər səhifəsini bu mənə aləmində ehtiyatla, səmimiyyətlə və haqqa təvəkkül içində yazılaraq daxili gözəlliyi xarici aləmə ixrac edər. Səadəti öz aləmində qurmayan və yaxud

Qalbimizin Rəbbani bir ev, ruhumuzun o evdə müvəqqəti müsafir, vicdanımızın daxili məhkəmə, aqlımızın bədən şəhərimizin sultanı və qəlbini aktiv bir əsgəri olduğunu müşahidə edincə səadət qapısını görürük. O qapı müsafirlərinə taybatay açılır. Könlün sonsuz iqlimi, qəlb səmasında ulduzların seyri, ümid günəşinin qaranlıqları aydınladığı dünya, ürəyin coğrafiyasında səadət toxumlarını yetişdirir.

qurmağı bacarmayan bu maddi dünyanın ağıla, xəyala gəlməyən yerlərində xoşbəxtlik sevdasıyla gəzər. Hər an onu görmək arzusu ilə yanib-yaxırlar. Ruh sıxıntısı, sosial problemlər, təbii fəlakətlər, hazır olmadığı hadisələr kabuslaşaraq dərd üzərinə dərd gətirər. Daxili narahatlığı bir od kimi ətrafını yandırır. Heç bir yerdə, kiminlə ünsiyyətindən asılı olmayaraq, qəlbindəki mənəvi üsyandan, gərginlikdən xilas olmaq ona imkansız kimi görünür. Ona görə bu dərdi daşıyan insanların daxili əlmələri matəm havasına bürünər və Leylinin qəbrinə döner. Daha sonra sahibinin ürəyində asılmış daşlar, ələm verici dağlar şəklində ruhunu böhran halına gətirər. Bir sözlə könlünü səadətə xanaya çevirməyən dünya xanəsi stresslər yurduna meydan olar.

Səadət feyzini alan elm adamının hər yeni biliyi onun

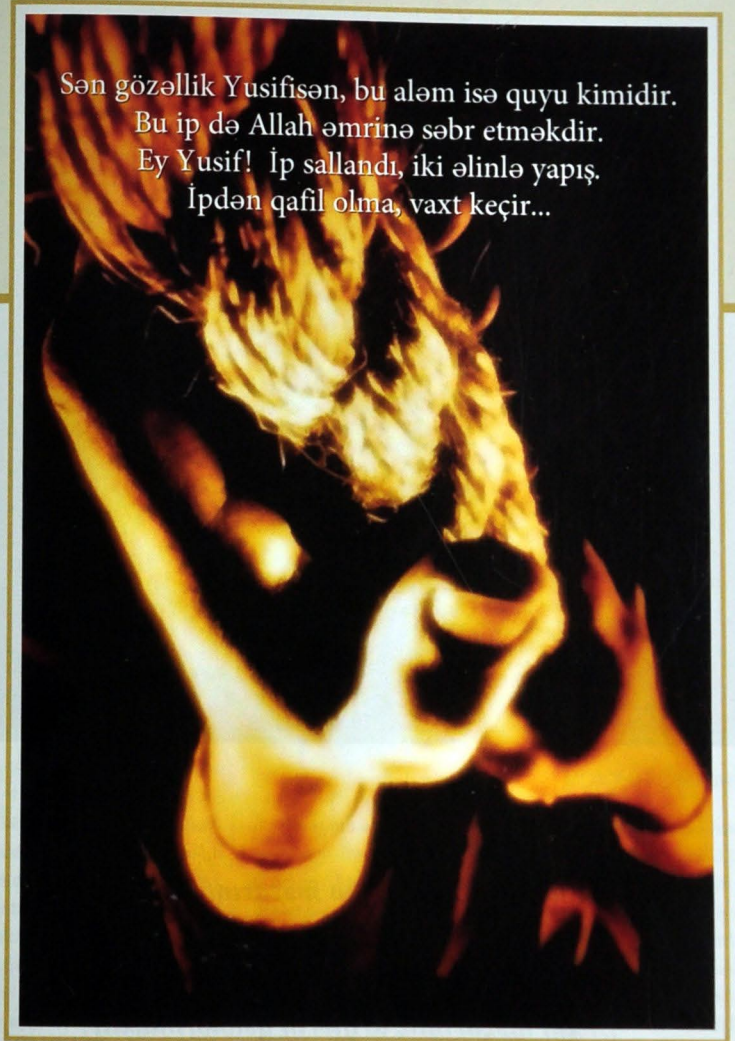
elmini və təvazökarlığını artırır. Bu feyzin füyuzatından məhrum ruhlar aldığı yeni bəliklər sahəsində təkəbbürlərinin çoxalmasına vəsilə olurlar. Çağımızın informasiya əsri olduğunu da nəzərə alsaq günümüzün insanların yaşadığı dramları xatırlamaq kifayət edər. Əbədiyyətə namizəd insan xoşbəxtlik statusunu hardan, kimdən almalıdır?

Hər insanın özünə görə problemi, məsuliyyəti, arzusu, ideyası və gələcəyinə aid planları var. İnsan yer üzündə var olduğu andan günümüzə qədər bu fərqli həyat modellərinin şahidi olmuşdur. Keçən əsrlərin adamları bu günün elmi-texniki imkanlarına bəlkə də səadət nümunələri olaraq baxmışlar. Gen xəritəsinin oxunduğu, elektron mikroskopların tədqiq imkanları, yüzlərlə xəstəliklərə müalicə edildiyi, yaşadığımız qlaktikaya və kainata aid bəzi

sirlərin ən müasir teleskoplarla öyrənilməsi bu günün insanların yenə də səadət axtarışındadır. Kainatın əlifbasını "əlif və bə" sirrini çözen elm fədaləri yaqın bir gün də kiçik kainat olan insanın da mənə ələminin fəthinə çalışacaqdır. Hansı ki elmin mənə iqlimində böyümüş böyüklərimiz – ən böyük kəşfin insan olduğunu öncədən kitablarına yazmışlar.

Maddi dünya elmin, insan dünyası isə qəlbini dili ilə danışır. Danışdıqca həqiqətin haqqını, ruhun həqiqətini və əsl səadətini yerini göstərir. Hər varlığın sahibinin Allah olduğunu anladaraq xoşbəxtlik və səadətini də sahibi Odur deyir. Xoşbəxt olmanın meyarı maddi sərvətin çoxluğu ilə deyil qəlbini zənginliyi ilə ölçülər. Zəngin qəlb Haqqa səcdə edən qəlbdir. Xoşbəxt insan isə belə bir qəlbə daşıyan insandır.

Sən gözəllik Yusifisən, bu ələm isə quyu kimidir.
Bu ip də Allah əmrinə səbr etməkdir.
Ey Yusif! İp sallandı, iki ələmlə yapış.
İpdən qafil olma, vaxt keçir...

UNESCO, Mövlananın doğumunun 800-cü ili ilə bağlı 2007-ci ili "Mövlana İli" elan etdi

Öldükdən sonra bizim məzarımızı

yer üzərində axtarmayın!

Bizim məzarımız ariflərin qəlblərindədir.

Mövlana Cəlaləddin Rumi

Səma ilahi vüsala çatmaq üçündür. Səma edərkən nə neydən xəbərimiz olur, nə də dəfdən...

| MUXTAR CƏFƏRLİ

Əsl adı Muhəmməd Cəlaləddindir. Xudavəndiyar, Sultanul aşiqin (aşiqlər sultanı), Sultanul Muhibbin (sevgililər sultanı) ləqəbləri ilə də tanınmışdır. Mövlana ləqəbi isə ona hələ gənc yaşlarında ikən Konyada dərs deməyə başladığı zamanlarda Şeyx Sədrəddin Konyəvi tərəfindən verilmişdir.

Həyatının böyük bir hissəsini Rum diyarında keçirdiyi üçün ona Rumi adını da vermişlər.

Mövlana Cəlaləddin Rumi indiki Əfqanıstan ərazisində olan Bəlx şəhərində 1207-ci il sentyabr ayının 30-da dünyaya göz açmışdır.

Mövlananın atası Sultanul Uləma (alimlər sultanı) ləqəbi

ilə tanınmış Muhəmməd Behəddin Vələd, babası Əhməd Xətibinin oğlu Hüseyin Xətibidir.

Anası əsil-nəcəbətli bir ailəyə mənsub olan Möminə Xatun, nənəsi Xarəzmşahlar xanədamından türk şahzadəsi Məleykəi Cahən Əmətullah Sultandır.

Mövlananın atasına alimlər sultan ləqəbini Həzrəti

Biz bu torpağa sevgidən başqa
heç bir toxum əkmərik!..

Mühəmmədin (s) mənəvi işarəsi ilə verdiyi rəvayət edilir.

Bir gün Bəhaəddin Vələd belə bir yuxu görür. Döyüş meydanında ehtişamlı bir çadır qurulmuş və Həzrəti Peyğəmbər (s) ən yaxın dostları ilə oturub söhbət edir. Həmin anda Bəhaəddin Vələd çadıra daxil olur. Həzrəti Mühəmməd (s) ona iltifat edib sağ tərəfində oturmaması üçün yer göstərir. Sonra da ətrafında olanlara belə söyləyir:

"Bəhaəddin Vələdin bizim yanımızda dəyər və hörməti çox böyükdür. Bundan sonra onu alimlər sultanı ləqəbi ilə çağırın!"

Ertəsi gün eyni yuxunu gördən bir çox alim Bəhaəddin Vələdin mədrəsəsinə gəlib həmin gecə gördükləri yuxunu danışmaq istəyirlər. Onlar yuxunu danışmağa başladığılarında Bəhaəddin Vələd yuxunun davamını danışır.

İlahi həqiqət və elmlərlə ucsuz-bucaqsız bir dəniz halına gələn Bəhaəddin Vələd Xorasan diyarının ən əxlaqlı, ən savadlı bir şəxsi idi. O ən çətin fətvaları belə həll edir, çoxlu tələbələr hazırlayır, camaata xütbə oxuyur və onların suallarını cavablandırır.

Xalqın ona olan sevgisi zəmanəsinin padşahı olan Xarəzmşahı çox düşündürməyə

başlamışdı. Eyni zamanda bəzi qısqanc alimlər də onun bu şöhrətini və ətrafının gündən-günə artmağını görüb narahət olmağa başlayırlar. Xarəzmşah Bəhaəddin Vələdə xəbər göndərir;

Əgər qəbul edərsə bu ölkəni tərək edib başqa ölkəyə gedərim.

Bir ölkədə iki padşah olmaz. Bu xəbərdən Bəhaəddin Vələd çox təsirlənib bu təklifə belə cavab verir:

Bu dünyanın fani ölkələri, xəzinələri, taxtları padşahlara yaraşar. Biz elm adamı və dərvişik. Bizə səltənət yaraşmaz. Biz buradan xoşluqla gedək ki, padşah rahatlıqla öz ölkəsində hökm edə bilsin.

Sevgidə günəş kimi ol,

Qüsurları örtməkdə gecə kimi ol,

Dostluq və qardaşlıqda axar su kimi ol,

Təvazüdə torpaq kimi ol,

Hiddət və qəzəbdə ölü kimi ol,

Hər nə olursan ol, ya olduğun kimi

görün, ya göründüyün kimi ol!..

Qısqanlıqdan, fitnədən uzaq olan Bəhaəddin Vələd Bəlx şəhərini tərək etmək qərarına gəlir. Yaxınlarına belə deyir:

Mühacirət etməyə hazırlanın. Bu mühacirət bizim üçün xeyirli olacaqdır.

Bu xəbərdən bütün Bəlx bir-birinə qarışdı. Bəhaəddin Vələd bir gün gizlicə yaxınları və bir qrup tələbələri ilə birlikdə Bəlx şəhərini tərək etdi.

Bir müddət sonra bu karvan Nişapura çatır. Burada onlar zəmanəsinin böyük vəlilərindən biri olan Fəriduddin Əttarla görüşüb söhbət edirlər. Söhbət əsnasında Fəri-

duddin Əttar Bahəddin Vələdinin oğlu on iki yaşında olan Mövlanadakı böyüklüyü sezir, ona "Əsrarnamə" adlı əsərini verir və atasına: "Çox keçməyəcək ki, sənin bu oğlun aləmdə İlahi eşqlə yanacaq və qəlblərə atəş salacaqdır" deyir.

Oradan Bağdada gəldiklərinə bir keşikçi dəstəsi onların karvanını şəhərin həndəvərində saxladı. "Kimsiniz və hara gedirsiniz?" sualına Bəhaəddin Vələd özünəməxsus təmkinlə cavab verdi: "Alahdan gəlib Allaha gedirik. Biz məkənsizlikdən gəlib məkənsizliyə gedirik". Bu qaribə yolçunun ərəbcə çox aydın dediyi bu qeyri-adi sözlər ke-

şikçi başçısını heyrətləndirdi. Başçı onlara qarşı nə edəcəyini bilmədi. Təcili Bağdadın şeyxlər şeyxi Sührəverdinin yanına bir adam göndərdi. Xorasanın gələn karvanda kişinin hamının təəccübünə səbəb olan sözlərini eşidən Sührəverdi: "Bu, yalnız Bəhaəddin Vələd ola bilər" - deyib özü onları qarşılamaya çıxdı.

Bəhaəddin Vələd Bağdad bir müddət qalıb xalq üçün elm və irfan söhbətləri etdi. Bir müddətdən sonra karvan Bağdadı tərək edərək monqol ordusunun Xorasanı istila etdikləri, o cümlədən Bəlx şəhərinin də mühasirəyə alındığı xəbəri gəlir.

Bağdaddan sonra Məkkə şəhərinə gəldilər. Həcc ziyarətini yerinə yetirdikdən sonra da Mədinə şəhərinə gəlib Həzrəti peyğəmbərin (s) məzarını ziyarət etdilər.

Oradan da Şam şəhərinə gəldilər. Orada Muhyiddin ibni Ərəbi ilə görüşür. Muhyiddin ibni Ərəbi Bəhaəddin Vələdin arxasında gedən kiçik Mövlanaya baxaraq: "Subhə-nallah! Bir okean bir dənizin arxasında gedir" ifadələrini söyləyir.

Sonra karvan Şam şəhərindən Hələb və Malatya şəhərlərinə, oradan da Ərzincana gəlir. Bəhaəddin Vələd orada da bir müddət mədrəsədə dərs deyəndən sonra karvan yola düşür. Artıq Bəhaəddin Vələdin əsl hədəfi olan Rum diyarına (Anadoluya) üz tuturlar. Nəhayət karvan Lərəndəyə (Karamana) çatır və orada yerləşirlər.

Burada yeddi il qalırlar. Mövlana da gecə gündüz dərs oxuyur, oxuduqları haqqında təfəkkür edirdi. O həm də yetkinlik çağına çatmışdı. Onun on səkkiz yaşı var idi. Bəhaəddin Vələd onu Səmərqəndli Şərəfəddin Lalənin qızı Cövhər Banu ilə evləndirdi.

Mövlananın Karamanda olduğu müddətdə iki oğlu Sultan Vələd və Əlaəddin Çələbi dünyaya gəlir. Habelə Bə-

haəddin Vələdin xanımı və böyük oğlu Əlaəddin Mühəmməd də dünyasını dəyişir.

Bir müddətdən sonra Bəhaəddin Vələd Səlcuq Sultanı Əlaəddin Keyqubadın dəvəti ilə Konyaya yola düşür.

Karvan Konyaya yaxınlaşdığında sultan onu çox böyük bir hörmətlə qarşılayır və əllərindən öpür. Atının yüyəni sultanın əlində olduğu halda şəhərə daxil olurlar. Bəhaəddin Vələd və yaxınları mədrəsəyə yerləşirlər.

Mövlana burada da təhsilinə davam edir. Konyaya gəldiklərindən iki il sonra alimlər sultanı Bəhaəddin Vələd dünyasını dəyişir.

Atasının vəfatından sonra Karamana qayınatasının yanına getmək istəyən Mövlana elə həmin vaxt atasının tələbələrindən olan Burhanəddin Tirmizinin Konyaya gəldiyini eşidir və onunla görüşür. Burhanəddin Tirmizi Mövlananın mənəvi tərbiyəsi ilə məşğul olmağa başlayır.

Seyyid Burhanəddin Mühəqqiq Tirmizi zahiri elmlərdə mükəmməl dərəcəyə çatan Mövlananı mərifət elmində də yüksək səviyyəyə qaldırmaq üçün ona mücahidə (nəfsi yenmək üçün səy göstərmə) və riyazətlə (dünya ləzzətlərindən və rahatlığından çəkinmək) məşğul olmağı

tövsiyə edir. Mövlana Burhanəddin Tirmizinin söhbətləri ilə kamilləşib, başdan ayağa nura qərq olur. Maddiyatdan qurtulub, mənə sultanı olur. Sonra da müəlliminin tövsiyəsi ilə elm təhsili almaq üçün Hələb və Şam şəhərlərinə gedir. Orada Kəmaləddin ibni Adım, Muhyiddin ibni Ərəbi, Səadəddin Həməvi, Osman Rumi, Sədrəddin Konyəvi kimi zamanəsinin böyük alim və vəliləri ilə söhbət edib, onlardan da elm öyrənir. Təfsir, hədis, fiqh, məntiq, üsul, ədəbiyyat, riyaziyyat, təbəbət kimi bir çox zahiri elmlərdə mütəxəssis olur. Gündüzləri elm öyrənib, gecələrini ibadətlə Allah Təaləni zikr edərək və Quran oxuyaraq keçirirdi. Səhər vaxtlarında tövbə və istiğfar edərək çox ağlayar, göz yaşları sel kimi axardı. Allah Təalənin məhəbbəti ilə yanar. Ona qovuşmaq arzusu ilə çırpınırdı. Mənəviyyat elmində də yüksək dərəcələrə çatan Mövlana təhsilini bitirdikdən sonra əvvəlcə Kayseriyə hicrət edən Seyid Burhanəddin Həzrətlərini ziyarət edir, sonra birlikdə Konyaya qayıdırlar.

Konyaya qayıtdıqdan sonra Mövlana yenə riyazət və ibadətlərlə məşğul olmağa başlayır. Xüsusilə də müəllimi Seyyid Burhanəddin oruc tut-

mağa çox əhəmiyyət verər və tələbələrini:

"Qarınız ac olsun! Bunun üçün də çox oruc tutun! Çünki oruc hikmət xəzinələrinin açarıdır. Oruc tutmaq qəlb gözünün açılmasına, qəlb riqqətə gəlməsinə səbəb olar" buyurardı.

Mövlananın on beş gün ağzına bir tikə belə dəymədiyini olardı. Nəfəsinin istəklərini yerinə yetirməmək üçün qapıda itlər üçün qoyulmuş yemək artıqlarına baxar və "Ey nəfs! Mənə istədiklərini etdirib, ruhumu əmrinin altına almaq istəyirsənmi? Elə isə bu artıqları yeməyin lazımdır. Ya da məni bu halımla qəbul et!" deyirdi.

Mövlananın geyimi çox sadə idi. Başındakı dəvə tükündən

olan papağa duman rəngində bir sarıq sarardı. Əynində isə önu yarıqlı, uzun ətaklı və geniş qollu bir xalat və ya əba olardı. Həm əbanın, həm də xirqəsinin önu mütləq yırtıqlı tikilirdi. Bu yırtıq da hədiyyə verəcəyi zaman rahat çıxarması üçün idi. Paltar üzərində uzun müddət qalmaz, kimin ehtiyacı varsa, dərhal ona verərdi. Mövlana xaricdən gələnlərin onu xidmətçi sanmaları üçün mədrəsədə və təkkədə daima qolları çirmalı gəzərdi.

"Əba və sarıqla insan alim olmaz. Alim olmaq insanın özündə olan bir hünərdir" deyirdi.

Mövlananın saqqalı həddindən çox və uzun deyildi. Çox və uzun saqqal barəsində belə deyirdi:

"Saqqalın çoxluğu insanı öyündürür, bu da insanı mənəvi cəhətdən öldürür. Çox saqqal sufilərin xoşuna gəlir, lakin sufi saqqalını darayana qədər arif Allaha çatar!"

Mövlananın kifayət qədər yetişdiyini görəndə Seyyid Burhanəddin: "Oğlum! İndiyə qədər bildiyim nə varsa hamısını sənə öyrətdim. Bundan sonra sənənin yanına böyük bir dost gələcək. Bir-birinin aynası olacaqsınız. Bir-birinizi tamamlayacaq və yer üzünün iki ən böyük dostu olacaqsınız. Mən isə Kayseriyə gedib, ömrümün sonunu orada keçirəcəyəm" dedi.

Seyyid Burhanəddin Kayseriyə getdi və bir müddət sonra orada dünyasını dəyişdi.

(davamı var)

Göylərin və yerin yaradılışı, dillərinizin və rənglərinizin müxtəlifliyi də Onun (Allahın) qüdrət əlamətlərindəndir. Şübhəsiz ki, bunu bilənlər (ağıl və elm sahibləri) üçün (Allahın vəhdaniyyətinə, Onun hər şeyə qadir olmasına dəlalət edən) nişanələr vardır.

| Rum surəsi 22

Dilin gözəlliyi insan üçün sərmayədir. Gözəllik dildədir. İnsanın çətinlikləri onun dilindədir. Dilini saxla! Çünki dilini saxlamaq özün üçün verdiyin sədəqədir.

| Həzrəti Muhəmməd (s.a.s.)

Ağıl sahibinin dili onun qəlbinin arxasında, axmağın qəlb-i sə onun dilinin önündədir.

Dil insani ölçmək üçün vasitədir.

Danışın ki, tanısanız.

Çünki insan öz dilinin altında gizlənmişdir.

Dil səninin aqlının tərcümanıdır.

| Həzrəti Əli (ə)

Dilin bəlasıdır uzunçu olmaq, Ariflər isidir sükuta dalmaq.

| Nizami

Dil oddan da pis yandırır.

| O.Kont

İnsanı ən qısa yoldan tanıdan və keyfiyyətini göstərən dildir.

Dil qazanın qapağına bənzər. Tərpəndi, açıldısa içində nə yemək varsa götürürsən.

İnsan dilinin altında gizlənmişdir. Bu dil ruh qapısının pərdəsidir. Külək pərdəni

qaldırdığında evin içərisi bizə görünür.

Dil deyilən ət parçasından çaylar kimi hikmət selləri axar.

Könlü və sözü bir olmayan insanın yüz dili olsa belə o yenə dilsiz sayılır.

| Həzrəti Mövlana

Bir millətin dilinə hücum etmək onun ürəyinə hücum etmək deməkdir.

| El sözü

Hər bir xalqın milliliyini, mənəvi dəyərlərini yaşadan, inkişaf etdirən onun dilidir.

| H.Əliyev

Hikmətin kökü qəlbə, meyvəsi dildədir.

| Ptolemey

Mənə mükəmməl bir dil ver, səninçün böyük bir millət təşkil edim.

| Leibniz

Dil mədəniyyətlə birgə boy atr.

| L.Tolstoy

Bir millətin bütün idarəçiliyini mənə versəydilər, ilkin olaraq dilini düzəldədim.

| Konfiçyo

Çox dil bilmək bir neçə qıflın açarlarını əldə etməkdir.

| F.Volter

Həyatda çəkdiyim əzabların çoxu dilimin ucbatından olub.

| D.Rikardo

Dil millətin ruhudur. Dil ideyanın, hissin, təfəkkürün canıdır.

| L.Tolstoy

Millət dili olan cəmiyyətdir.

| Balzak

Dilini itirən bir millət hər şeyini itirmiş kimidir.

| Peyami Safa

Öz dilini tam şəkildə bilməyən, başqa dilləri də bilməz.

| Bernard Şou

Gözəl nitq şeir kimi ovsunlayır.

| D.Cordan

Nitq söyləmək səfərə çıxmağa bənzəyir; səfərə çıxmadan qabaq necə hazırlıq görürüksə, nitqə də o cür hazırlaşmaq lazımdır.

| D.Karneqi

Gözəl sözlərin arxasında çox çirkin əməllər, əzəmətli görkəmin arxasında miskin bir qəlb gizlənə bilər.

| Ezop

Sözün doğrusu, dilin bəzəyidir.

| Həriti

Dilə uzanan əl, namusa uzanmış kimidir.

| Cəmil Məric

Demədiyimi həmişə deməyə bilərəm, dediyimi isə dana bilmərəm.

| Ə.Cami

Üç şey: atılmış ox, deyilmiş söz və keçmiş günlər heç vaxt geri qayıtmır.

| G.Daumer

Ağıllı o adamdır ki, dinləməyi və əməl etməyi bacarır.

| Əbül-Fərəc əl-İsfahani

Ürəkdən gələn söz həmişə ürəklərə yol tapar.

| Nizami

Dilinə atın yüyəninə sahib olduğun kimi sahib ol.

| M.Qandi

Artıran söz qədrini sidq ilə qədrin artırır, Kim nə miqdar olsa, əhlin eyn-leyl ol miqdar söz.

| M.Füzuli

Gər çox istərsən, Füzuli, iz-zətin, az et sözü, Kim çox olmaqdan qılıbdır, çox əzizi xar söz.

| M.Füzuli

Söz vardır, kəsdirir başı, Söz vardır, kəsər savaşı.

| Xətai

Aristotel - "gözəl söz nədir?" sualına cavab olaraq, - "məntiqə uyğun, qulaq asanları inandıran, eyni zamanda heç kəsin xətrinə dəyməyən söz gözəldir" - demişdir.

| Ş.Kalonn

Danışarkən üç məqama diqqət vermək lazımdır: başqası danışanda onun sözünü kəsməmək; danışmaq nəvbəsi çatanda susmaq; danışarkən əl-qol atmaq.

| Konfutsi

Söylədiyimiz gözəl sözlərin bəhərini gələcəkdə görəəcəklər.

| M.Qandi

Bəzən bir söz, bir baxış, bir hərəkət şeir qədər mənalı olur.

| B.Qold

Səmimiyyətlə deyilən söz ürəklərə tez yol tapır.

| C.Labrüter

Az bilib çox danışan bəd-xərclik edən yoxsula oxşayır.

| Napoleon

Sözün qanadları var, quş kimi incə-incə, Dünyada söz olmasa, nəyə görə düşüncə.

| Nizami

Hər sözün xüsusi bir ölçüsü var, Ölçüsüz söylənən söz qulaq yırtar. Bir söz ki, qaşlara düyün vuraçaq Gözəl söz olsa da, söyləmə burax!

| Nizami

Deyirlər ki, adamlara iki qulaq və bir dil çox eşidib az danışmaq üçün verilmişdir.

| Plutarx

Gözəl geyinib qaba danışana - "ya danışdığın kimi geyin, ya da geyindiyin kimi danış", - deyiblər.

| Protaqor

Gözəl danışan nitqin çox danışdığı heç vaxt hiss olunmur.

| C.Renar

Peşman olmamaq üçün danışmazdan öncə fikirləş.

| Sədi

Təsirli söz əbədi, dəyərsiz söz isə fənidir.

| Sokrat

Söz ilə öldürmək də olar, xilas etmək də. Söz ilə bir ordunu ardınca aparmaq da olar, tək-tənha qalmağa da.

| İ.Şeffer

Az bilib çox danışmaq axmaqlıq əlamətidir.

| S.Ə.Şirvani

Atalar sözləri şəhadət barmağında daim parıldayan qiymətli üzükdür.

| A.Tennison

Söz böyük nemətdir. Ona görə böyükdür ki, sözlə insanları birləşdirmək də olar, ayırmaq da, sözlə məhəbbət də qazanmaq olar, ədavət və düşmənçilik də.

| L.Tolstoy

Alimin sözü hikmət, cahilin sözü kədərdir.

| A.Tomas

Söz var el içində, söz var ev içində. Azərbaycan atalar sözü Sözün zahiri zərif, batini lətif olmalıdır.

Azərbaycan atalar sözü Söz dərman kimidir - qədə-rində olsa, müalicə edər; qə-dərini aşsa, öldürər.

| V.Kambon

Böyük insanlar az danışır, çox işləyir.

| Konfutsi

Susmaq ön dəhşətli ittiham ola bilər.

| Menandr

Sözlər yarpaqlara bənzəyir, çoxlu yarpağı olan ağac az bəhrə verir.

| A.Pop

Dil Rəhməti Sonsuz olan Allahın insanlara lütf etdiyi ən böyük hədiyyələrdən biridir. İnsan onunla insanlığını bəyan edir, onunla emlərə doğru yönəlir və onunla gələcək nəsillər arasında yaşayır... Bilmirəm onu korlayıb quş dilinə çevirənlər etdikləri xayanətin böyüklüyünün fərqindədirlərimi?

Söz ola kəsə savaşı

Söz ola bitirə başı

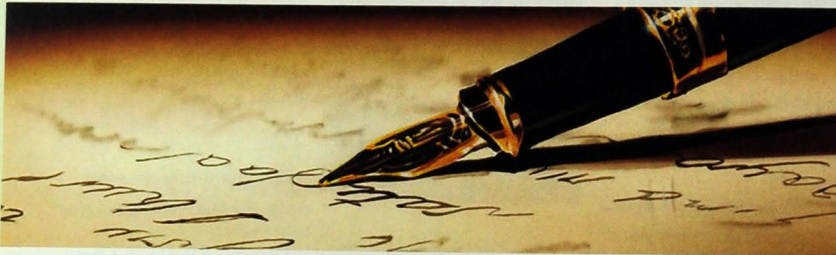
Söz ola ağılı aş

Bal ilə yağ edə bir söz

| Yunus Əmrə

Ana dili

| NƏRİMAN NƏRİMANOV

Ana dili! Bir dil ki, mehriban bir vücut öz məhəbbətini, şəfqəti-madəranəsini sənə o dildə bəyan edibdir. Bir dil ki, sən daha beşikdə ikən bir layla şəklində öz ahəng və lətafətini sənə eşitdirib, ruhun ən dərin guşələrində nəqş bağlayıbdir! Bu dil ki, həyat və kainat haqqında ilk əvvəl o dil sayəsində bir fikir hasil edibsən, cism və ruhun möhtac olduğunu məvadi o dildə tələb eləyibsən...

Ana dili! Nə qədər rəfiq, nə qədər ali, hissiyati-qəlbiyyə oyandırın bir kəlmə! Nə qədər möhtərəm, müqəddəs, nə qədər əzəmətli bir qüvvə! Ana dili! Bir dil ki, mehriban bir vücut öz məhəbbətini, şəfqəti-madəranəsini sənə o dildə bəyan edibdir. Bir dil ki, sən daha beşikdə ikən bir layla şəklində öz ahəng və lətafətini sənə eşitdirib, ruhun ən dərin guşələrində nəqş bağlayıbdir! Bu dil ki, həyat və kainat haqqında ilk əvvəl o dil sayəsində bir fikir hasil edibsən, cism və ruhun möhtac olduğunu məvadi o dildə tələb eləyibsən...

Bir dil ki, ibtida o dildə yaxşı-yamanı bilib-sən, səni yaradanı tanıyıbsan, haman dil ki, diyari-qürbətə, biganələr üçün düşəndə ona həsrət qalırсан. Lakin ittifaqən onu eşidəndə ürəyin döyünməyə, üzün gülməyə başlayır, cəmi əsəbin təhəyyüc edir; beynin, fikrin, xəyalın işləməyə başlayır, bir dəqiqənin ərzində vətəni gözünün qabağına gətirirsən. Atan, anan, qohum-əqrəban, dost-aşnan, rufəqan budur, durublar, guya səninlə haman dildə söhbət edirlər: bir az keçmiş uşaqlığın, oynadığın, durub-oturduğun, düşüb-qalxdığın yerlər bir-bir yadına gəlir, ürəyin daha ziyadə zərəbatə başlayır. Bu heyndə haman dildə bir "şikəstə" deyələr...

Qərblük görməyibsən, illər ilə ana dilinə həsrət qalıb, o dildə bir nəğmə, bir cümlə eşitməyibsən, bu həzin, fəqət müqəddəs hissədə bulunan madərzad təşnəgisində xəbəriniz yoxdur!

Qərbi vilayətdə bir musiqi milli havalardan bir şey çalır. Sən cəmi vücutunla, cəmi ruhunla qulaq asırsan, həm qəmgin, həm də şad olursan. Həqiqət, nə halda bulunmadığını dürrüst anlamırsan. Ancaq musiqiçilərə istəyirsən deyə-sən: çalınız əfəndim, çalınız! Çünki bu çaldığınız ahəng mənim qəlbimin, ruhumun ən dərin guşələrindən xəbər verir!..

Haqqı batil edə bilməyəcəklər. Bəşərin fitrət və təbiətində məknun olan hissiyati-alıyeyi nəbud edəməyəcəklər!.. Analarımızın laylalarını qulaqlarımızdan çıxarmayacaqlar, illər ilə biluzum bir şey kimi ayaq altına atdıqları o gövhəri qiymətdən saqid edəməyəcəklər. Ana dilimiz hər halda qüvvət tapacaqdır, yeni füzulilər, vaqiflər, zakirlər, vidadilər, seyid əzimlər meydana gələcəklər. Tolstoy, Turgenev, Qoqol, Viktor Hüqo, Zolya, Bayron, Şekspir, Şiller, Höte kimilər olmağını bilməyə öz lisanımız vasitə olacaqdır. Bəli, bugünkü müəllimlər ictimaiyyətdə bundan ötrüdür. Müəllimlər bütün yaralarımızın çərəsi olacaqlar, bizi öləm və iztirablardan xilas edəcəklər.

Doğma dilim

| MƏHƏMMƏDBAQİR NİKNAM
(1921–1946)

Körpəliyin bir gün əvvəl ilində,
Ağlayırdım həzin-həzin beşikdə,
Anam mənə Azərbaycan dilində,
Lay-lay deyib oturardı keşikdə.

Təlim verdi anam mənə bu dildə,
Azərbaycan dili mənim dilimdir,
Şərəfət var, şücaət var bu eldə,
Azərbaycan eli mənim elimdir.

Xatircəməm doğma, şanlı, elimdən,
Bağlamışam öz əlimə belimi.
Bunu bil ki, ala bilməz əlimdən,
Düşməni mənim şirin ana dilimi.

Hər millətin möhtəmədir öz dili,
Buna görə dil bağlıdır həyata.
Çünki dildir həll eyləyən müşkülü,
Dil yol açar səadətə, nicata.

Bir millətin yurdun xarab eyləsən,
Yenə özün yığışdırar o millət.
Dilin alsan, bağrın kabab eyləsən,
O milləti məhv eyləyər fəlakət.

Bu millətin dağı, daşı, torpağı,
Aşınadır Azərbaycan dililə.
Söhbət edər qızıl gülün yarpağı,
Bülbül ilə Azərstan dililə.

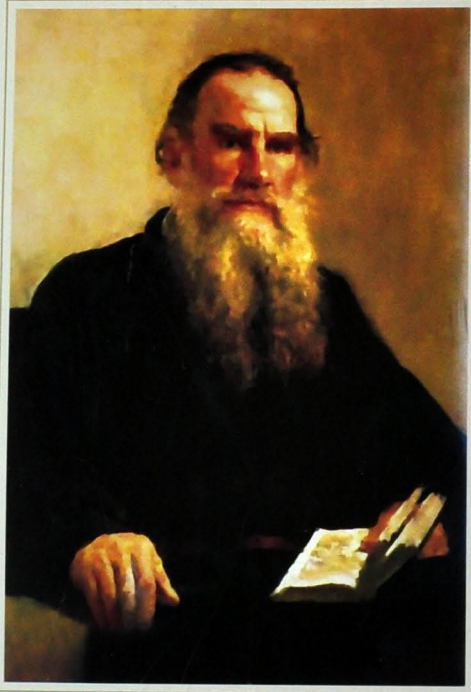
Dilimi

| MİR MEHDİ ÇAVUŞI
(1909–1967)

Səbt edib səfheyi-tarixinə dövrən dilimi,
Saxlayıbdır bilin hər əsrdə taban dilimi.
Bir çıraqdır ki, onu yandırıb əvvəldə zaman,
Söndürənməz ola gər min kərə tufan dilimi.
Azəri nəslə olub – Azərbaycan vətənim,
Qoymaram təhqir edə şübhəli vicdan dilimi,
Mənə bu dildə anam körpə ikən layla deyib,
Nə qədər naz çəkib etməyə xəndan dilimi.
Necə min ildi ki, dünya tanır odlar vətənin,
Dana bilməz kim baxa tarixə hər an dilimi.
Şah İsmailə xəlqim nə üçün hörmət edib?
Çün rəvac vermiş idi əsrə o sultan dilimi,
Gərçi illər boyu dövrən biz ilə kəc gəfdi,
Qanə döndərdi mənim ataşi hicran dilimi.
Daha yox bir zərrə qorxum, edə gər qəm tuğyan,
Çün doğub ilk baharım, güldürə nalan dilimi.
Qoy gül açsın ana yurdum, ona gülsün bu elim,
Eləsin eşqilə qoy indi gülüstan dilimi!

TOLSTOY

Tolstoyun böyük bir ədib və şair, böyük bir kəlam rəssamı, Sədi kimi əxlaq timsalı olan böyük bir həkim olduğunu gördük. Fəqət məzhəb banisi olmaq məsələsinə gəlincə, burada zəlalətə düşdüyünü və məsləkinin əsassız olduğunu bəyan edir. Bu zəlalətlər haradan çıxır, rus alimləri bunu çox araşdırırlar... Bizə qalarsa bu zəlalətin əsl səbəbini Tolstoyun islam hökmlərini haqqı ilə mütalii etməyə rəğbət etməməsindədir.

| ƏLİ BƏY HÜSEYNZADƏ

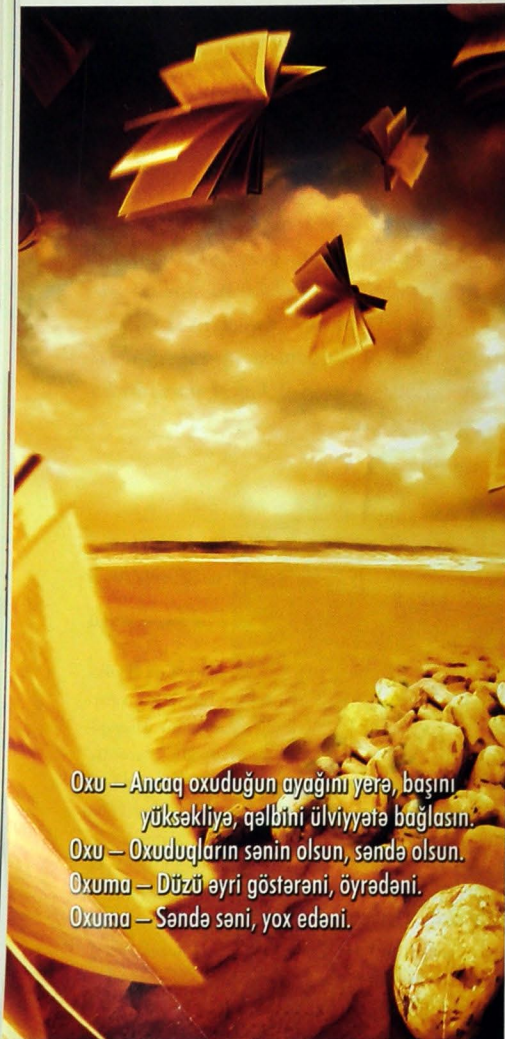
əvvəli ötən sayımızda

"Tolstoy məsləkinin əsası dindarlıq və el-pərvərlikdir" dedik. Görəsən, bu dindarlıq nədən ibarətdir? Tolstoy hazırkı xristian məzhəbinin birinin yolu ilə getmək istəyir? Xeyr, çünki Tolstoyun kilsədən qovulduğunu bilirik. Tolstoyun özünəməxsus bir məzhəbi vardır ki, bu da hazırkı ertodoks məzhəbini guya saflaşdırıb xristianlığı ayrı bir tərzdə anlamaqdan ibarətdir.

Tolstoy peyğəmbərlik iddiası edirmi? Xeyr, iddia etmir! Mövlana Cəlaləddin Rumi haqqında deyirlər ki, "peyğəmbər deyildi, amma kitabı

vardı". Tolstoy peyğəmbərlik iddiasında deyilsə, heç olmasa ortaya Molla kimi bir kitab çıxarırmı? Tolstoyun elə bir kitabı yoxdur. Həqiqətən Tolstoyun "Məzhəbim nədən ibarətdir" ünvanlı bir risaləsi vardır. Lakin Tolstoyun istər bu risaləsini, istər başqa əsərlərini Şeyx Bəhai görseydi, heç bir vaxt "Tolstoyun kitabı var" deməyəcəkdə. Tolstoy nə peyğəmbərlik, nə də kitab sahibi olmaq iddiasındadır. Fəqət bununla bərabər yeni bir məzhəb çıxartmaqda olduğu aşkardır. Bu məzhəbi təşkil edə biləcək fikirləri isə əsərlərində pərəkəndədir. Biz keçən

Oxu — Ancaq oxuduğun ayağını yere, başını yüksəkliyə, qəlbini ülvyyəyə bağlasın.
Oxu — Oxuduqların sənin olsun, səndə olsun.
Oxuma — Düzü ayri göstərəni, öyrədəni.
Oxuma — Səndə səni, yox edəni.

nüsxədə Tolstoyun çox vaxt zəlalətə düşdüyünü, düşüncəsinin səhv və xətdən kənar olmadığını bəyan etdik. Bizim bu sözüümüz həm hazırkı elm və fənlərə, həm də islam əsaslarına söykənir. Tolstoyun zəlalətə düşməsi öz fikirlərinin bir-birinə (mübayin) uyğun gəlməməsi ilə də təsdiqini tapır. Mübayinət iki sözün bir-birinə əks və zidd olmasına deyirlər. Bəzi xristian alimləri deyirlər ki, Qurani-Kərimdə çoxlu sayda bir-birinə zidd olan ayələr var. Lakin belə iddiada Quranın naqis və səhv tərcümələrini səthi şəkildə mütaliə ilə kifayətlənib, ayələrinə bəzilərinin nasix (hökmü qaldıran) və bəzilərinin də mənsux (hökmü qaldırılmış) olduğunu bilməyənlər ola bilər...

Tolstoyun yeni məzhəb fikirləri isə nasix və ya mənsux məsələsindən uzaq olub, çox vaxt açıq aydın ziddiyyətlərdən ibarətdir. Bu barədə rus tənqidçilərindən Yevgeni Solovyovun dediyi misallardan biri ilə kifayətlənək: Bir yerdə Tolstoy deyir ki: Ən yaxşı arvad o arvaddır ki, öz zəmanəsinin ali qanunvericiliyinə bələd olub qadınların fitrətində gizli olan müqəddəs analıq vəzifəsini haqqı ilə yerinə yetirməyə qeyrət etsin.

Bu vəzifə isə o arvadın öz məsləki dairəsində çalışıb başsəriyyət üçün xidmətə qadir ola biləcək, mümkün qədər çoxlu övlad dünyaya gətirib, bunları qidalandırma və tərbiyə etməkdən ibarətdir. Lakin Tolstoyun "Qara yesir nəğməsi" ünvanlı əsəri

mütaliə olunarsa, görünər ki, Tolstoy bu sözün əksini iddia edir. Bu əsərə görə ən yaxşı arvad özündə analıq xasiyyətini məhv edəndir. Məsləhət qətiyyənlərləndikdən çəkinib əsla övlad dünyaya gətirməməkdir.

Ruslar bu iki fikirdən hansının qalmasını, hansının ləğv olunması haqqında çox araşdırdılar. Lakin Tolstoydan bir layiqli cavab ala bilmədilər. Çünki Tolstoy özü şübhə və tərəddüd içindədir. Tolstoy səfərə çıxıb dayanmadan yol gedən bir adama bənzəyir. Yolu yoxlaya-yoxlaya, araşdır-aşaşdır gedir lakin yolu bir tərəfə çıxara bilmir... məqsədə çatı bilmir, yarı yoldadır... Əgər Tolstoy dindarlıq, ya elpərvərlik deyərək ələ, avam camaata qarışır, xalq kimi alın təri ilə işləməyə qeyrət edərsə, özünü aldadır. Qərarlıq məsələlərdən xilas olmaq və bu surətlə bir təsəlli tapmaq istəyir. Hər halda ayrı yolda olduğunu özü də hiss edib, anlayır. Əgər Tolstoyçuluğun əsasına müraciət etsək, tamamilə çəşib qaldığını da görərik. Əksər dirlər kimi "Bəşər övladına məhəbbət və yardım et" – deyə moizə edən bu yolun ən əsası nədir? Tolstoyçuluğun əsası bu qısa cümlə ilə ifadə oluna bilər: "Fənalığa müqabilə etmə" (Pislik edənə, qarşılıq vermə).

Yəni zülm və sitəmdən, cövr və cəfadan, bəla və müsibətdən ibarət olan fənalığa qarşı səbr və təhəmmül elə!".

"Fənalığa müqabilə etmə" sözü Tolstoyluqda əsas məsələdir. Bütün başqa məsələlər bundan nəticələnir. Lakin nəticələrdə o qədər qəribəlik, o qədər təzad o qədər uyğunsuzluq, o qədər mümkün olmayan şeylər vardır ki, onlara istinadən əsas məsələnin aqlasığmaz olduğunu hökm etmək olar. Yuxarıda qeyd etdiyimiz Solovyov da zətan belə hökm edir, Tolstoy: "Fənalığa müqabilə etmə" yerinə "pislik edənə pislik etmə, yəni pislik etməkdən uzaq bir şeylə qarşılıq ver desəydi", bəlkə də məsələnin bir məzhəbdə əsas olacaq dərəcədə bir ləyaqəti olardı. Lakin Tolstoyun sözündə heç bir qeyd və şərt yoxdur. Söz qətidir. "Pisliyə qarşılıq vermə", yəni "heç bir vəchlə müqabilə etmə! Vəssalam!". Lakin həyatın bütün zövqü pisliklə mübarizədədir. Pisliklə mübarizə caiz deyilsə, o halda "insan oğluna məhəbbət və yardım et" vəzifəsini necə yerinə yetirməlidir? İnsan oğlunun əziyyəti və iztirabını artırır və yaxud azaltmağa cəhd etmək, bu yolda mübarizə etmək, yəni pisliyə müqabilə etmək, "insan oğluna yardım et" sözünün şərtlərindən bir qismini təşkil etmirmi? Hər halda aydın olur ki, Tolstoy burada bir çıxılmaz vəziyyətdə düşmüşdür. O, bu vəziyyətdə çabalayıb durur, ordan çıxacaq bir qapı tapa bilmir. Əgər bu gün bizim Bakıda Əhməd bəy Ağayevlər, Qazi Ağa Mir Məhəmməd Kərim Ağalar və sair rəhbərlər Tolstoyun sözlərinə tabe olsalar, onların şəhərimizdə müsəlmanlar arasından bir-birlərini qətl etmək fənalığını dəf etmək üçün ciddi cəhd etməmələri lazımdır. Çünki Tolstoya görə bu ciddi-cəhd, ələlxüsus "Difai" cəmiyyətinin təhdidləri pisliyə qarşılıq verməkdən ibarətdir. Əcəba, Tolstoy özü burada olsaydı, sözündə qəti olardı? Tolstoyun bəzi sözlərinə baxılsa, qəti olacağı kimi görünür. Tolstoy Engelqard adlı bir şəxsə yazdığı bir məktubda deyir ki: "Əgər evimə afrikalı bir zulus vəhşisi hücum edib mənim gözümləndə ölümləndə cüyərpərmə olan övladımı xəncərlə doğrasa, mən əsla müqabilə etməmə!". Tolstoy həqiqətən müqabilə edib-etməyəcəyi başqa bir mövzudur. Lakin bu sözə bir axmaqlıq olduğu aşkardır. Ey oxucu, bu mövzuda o qədər böyük bir şəxsə axmaqlığı istinad etdiyim üçün ürəyini sıxma. Çünki Tols-

Tolstoy böyük bir insandır, çünki xüsusi şəxslərin deyil, bütün avam camaatın fikrini işıqlandırmağa, əxlaqını təmizləməyə çalışır. Tolstoy böyük bir insandır, çünki hərbin ortadan götürülməli olduğunu və bütün cahanın millətləri arasında əbədi sülhün bərqərar olmasına qeyrət edir. Tolstoy böyük bir insandır çünki, məzhəblər arasında vəhdət, məhəbbət və dostluq yolunu axtarır. Vəhdət və dostluq ayrı-ayrı hər bir məzhəbin qazandığı savabların hamısından üstün bilir.

toyun ara-sıra axmaqlıq xoşuna gəlir. Baxın şair Fet yazdığı bir məktubda nə yazır:

"Əsərlərimin altıncı cildini tam edib verdim çapa, noyabr ayının birindən ehtimal ki yaylaçaqdır. İndi mənim ən avara və ən məəttəl bir zamanımdır, nə düşünürəm, nə bir şey yazıram. Özümdə xoşuma gələn bir axmaqlıq hiss edirəm. Axmaqlara böyüklük əsla yaratmışsa da, lakin böyük adamlara ara-sıra axmaqlıq hər halda yaşar. Hansı dahi adamın adını çəkə bilməyirsiniz ki, onun ağzından bəzi vaxt axmaqlıq sözlər çıxmasın".

Tolstoyun böyük bir ədəb və şair, böyük bir kəlam rəssamı, Sədi kimi əxlaq timsalı olan böyük bir həkim olduğunu gördük. Fəqət məzhəb banisi olmaq məsələsinə gəlincə, burada zəlalətə düşdüyünü və məsləkinin əsassız olduğunu bəyan edir. Bu zəlalətlər haradan çıxır, rus alimləri bunu çox araşdırırlar... Bizə qalarsa bu zəlalətin əsl səbəbini Tolstoyun islam hökmlərini haqqı ilə mütaliə etməyə rəğbət etməməsindədir.

Tolstoy ömrünün bir qismini boş yerə sərf edib ibranı və yunan, dillərini geniş və dərin təhsil edəcəyinə, ərəb və fars dilini gözəl şəkildə öyrənib bu vasitələrlə islamiyyəti tədqiq etməli idi.

Şair Hôte ömrünün axırında bu lüzumu hiss edib fars dilini öyrəndi və bu təhsildən xeyli istifadə etdi, feyziyab oldu.

Tolstoy "Etirafının bir yerində deyir ki, "Mən anlayırdım ki, bizim bütün təfəkkür və mülahizələrimiz öz məhvəri üzərində dönən təkər kimi, tilsimli bir dairədə dövr edir, oradan ayrılmır. Nə qədər gözəl düşünsək yenə sualımıza bir cavab ala bilmirik, daima sıfır bərabərdir sıfır olur. Bundan nəticə çıxardırıq ki, ehtimal etdiyimiz yolun özü yanlış bir yoldur. Sezirdim ki,

dinin verdiyi cavablarda ən dərin bəşəri hikmət qorunub, o cavabları ağıla istinadən rədd və inkar etməyə haqqım yoxdur. Çünki həyatı məsələlərin başlıca cavabları onlardır.

Mən bunu anlayırdım. Lakin çətinlik bununla asanlaşmırdı. Mən hər bir məzhəbi qəbul etməyə hazır idim. Ancaq bu şərtlə ki, o məzhəb əsla ağılı inkar etməsin. Çünki belə bir inkar xəttə dəlalət edər. Bu səbəbdən Buddha məzhəbini, İslamı, Xristianlığı həm kitablar, həm də məni əhatə edən insanlar vasitəsilə mütaliə edirdim. Bu axırın cümlədən anlaşılır ki, Tolstoy sübhə və tərəddüdlər içində gəzərək İslamiyyəti belə kitablar vasitəsilə mütaliə etmiş, lakin o kitabların hansı kitablar olduğunu qeyd etmir. Zənnimizcə o kitablar çoxda mühüm kitablar deyildir. Çünki rast gəldiyim əsərlərdə Tolstoyun islamiyyətdən bir nəbzə bəhs etdiyini görmədim. Bir yerdə Tolstoy deyir ki, əxlaq nöqtəyi-nəzərindən İslam etiqadının bu dünya və axirətdə vəd etdiyi cənnət feyzləri şəxsiyyətə məxsus və kobuddur.

Xatirimə müsəlman şairlərdən olan Feyzinin kübarların sarayına xitabən dediyi bu niyazları gəlir:

Taəte-ma ta beçənd bəhre-nəime-behişt,
Bənde nə ba xacə kərd həme bey-o-şira.
Həst omidəm qəvi əz to ke yabəm be fəzl
Dər dəme-xəbe-əcal xacə-dərət mottəka
Ta məgər əz nure-to, bədr şəvəm bər sepehr,
Mitələbəm əz cəhan, həmçə helal enzeva
Zaviyyə-təngna ba to mərə laməkan
Badiyyə-i-laməkan bito mərə təngna...

Əfəndim, buna da deyəcək varmı?!

Zənnimcə Tolstoya bundan tutarlı cavab olmaz. Lakin görürük ki, adıçəkilonlərin bundan

xəbəri yoxdur. Ortodoksluq Tolstoyu yolundan azdırdı. Yenidən doğru yolu tapmaq üçün onun islamiyyəti tanıması lazım idi. Böyük təfsir alimlərimizdən, əllamələrimizdən, Fəxri Razilərdən, İmam Qəzəllilərdən, Zəməxşərilərdən, Süyutilərən xəbəri olmasa da, heç olmasa, islam ədəbiyyatından xəbəri olmalı idi.

Haqiqi islam ədəblərinin ən məşhurları isə Mövlanə Cəlaləddin Rumi ilə onun:

Əttar ruh bud, Sənai do çeşmə-u
Ma əz paye-Sənai-vo-Əttar amədim"

Deyə zikr etdiyi şəxslərdən ibarətdir.

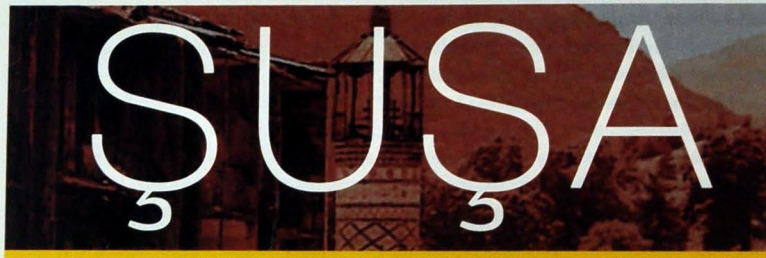
İslam şərqində, şəhərlərdə və kübar şəxslər arasında spirtli içkilərə meyil və eys-ışrət içəri-sində bir pislilik görünürsə, lakin məmnuniyyətlə islamiyyətə sayəsində şərqin avam camaatı arasında o pislilikdən bir əsər görünür. Halbuki, Rusiyada bu bəlayə düşər olanlar başlıca avam camaatdır. O avam camaat ki, Tolstoy onun uğrunda bu qədər cəhd edir.

Biz Tolstoyun böyüklüyünü onun məzhəbində deyil, onun ictimai ədəbi məsləkində görürük. Tolstoy böyük bir insandır, çünki xüsusi şəxslərin deyil, bütün avam camaatın fikrini işıqlandırmağa, əxlaqını təmizləməyə çalışır. Tolstoy böyük bir insandır, çünki hərbin ortadan götürülməli olduğunu və bütün cahanın millətləri arasında əbədi sülhün bərqərar olmasına qeyrət edir. Tolstoy böyük bir insandır çünki, məzhəblər arasında vəhdət, məhəbbət və dostluq yolunu axtarır. Vəhdət və dostluq ayrı-ayrı hər bir məzhəbin qazandığı savabların hamısından üstün bilir.

13 noyabr 1906 №2

Azərbaycanın tarixi mədəniyyət incisi

| ELMİRA QASIMOVA

Mən anayam və qorxuram ki, gələcəkdə balalarım "Şuşalıyam, qalalıyam" deyə bilməsin. Bütün bunları düşündükcə sözüm tükənir. Ulu nənəm Xurşud Banu Natəvanın təbircə desəm:

"Yenə ya rəbb, nə qəmgindir mənim bu şad olan könlüm..."

Artıq özüm-özümə ümid də verə bilmirəm. Təsəlli kimi görünən sözlər yarama duz basır. Lakin içimdə təslim olmayan inam təkrar-təkrar "Qarabağım mənimdir" – deyir.

Vaxtı ilə Qarabağ xanlığının paytaxtı olmuş Şuşa şəhəri 350 hektarlıq bir ərazini əhatə edirdi. Bayat qalasını, sonra Şahbulaq qalasını bina edən Pənahəli xan Cavanşir 1751-1752-ci illərdə Şiş dağında məskunlaşdı. Şuşanın təbii gözəlliyi onun memarlıq-bədii siması ilə bir ahəngdarlıq təşkil edirdi. Cavanşirlər nəslindən olan Pənahəli xanın hərbi-strateji və quruculuq niyyətlərinə cavab verən Şuşa şəhəri dəniz səthindən 1600 km hündürlükdə yerləşir.

Sərt qayalıqlar, dolanbac yollar Şuşa qalasını alınmaz etmişdi. Şəhəri əhatə edən uzunluğu 2,5 km-lik qala divarları daşdan hörülmüşdür. 12 bürc və 6 qala qapıları mövcud idi – Qalaya giriş şimaldan – Gəncə qapısı, Çiləburd qapısı, şərqdən – Ağoqlan qapısı, Topxana qapısı, qərbdən – İrəvan və Xəlfəli qapısı.

İrəvan qapısı XX əsrin 30-cu illərinə qədər qorunub saxlanmışdı. Hazırda o qapıdan əsər-əlamət qalmayıb. Ağoqlan qapısı XIX əsrdə hörülmüşdü.

Rəqəm bölgüsünə diqqət yetirək: Qarabağ 17 mahalından ibarət idi, Şuşa 17 məhəllədən. Qarabağ müxtəlif relyefa, iqliminə malik böyük ərazilər məcmusundan ibarətdir. Dünyada mövcud olan on bir təbii iqlim tipindən 9-u Azərbaycanda, 6-sı Qarabağdadır. Ən nadir bitkilər, şəfaverici bulaqlar məskəni olan Qarabağın toponimləri – yer adları da zaman-zaman məqsədyönlü düşmənlərin niyyətinə müvafiq olaraq dəyişdirilmişdir.

Şuşa şəhərsalma baxımından bütün dünyada unikal bir şəhərdir. Aşağı məhəllədən olan 9 məhəllə Pənahəli xan dövründə, Yuxarı məhəllədən olan 8 məhəllə xanın oğlu İbrahim Xəlil xan (1759-1806) dövründə salınmışdır. Hər məhəllənin öz adı, öz məscidi, bulağı, meydanı, hamamı, iki böyük meydan, birbaşa meydan salınmışdı. Pənah xanın qardaşı oğlu Mehralı bəyin hakimiyyəti dövründə Əsgəran qalası tikilmişdi.

XVIII əsrin II yarısında Qarabağ xanlığı feodal dövlətinin yaranması onun müstəqil olaraq tərəqqi etməsinə təkan vermişdir.

Şuşa XIX əsrdə vüsətlə inkişaf etmiş, burada elm, mədəniyyət və incəsənət təşəkkül tapmışdır.

Evlər əsasən ağdaşdan 2-3 mərtəbəli tikilirdi, otaqlar böyük və uca, aynəbəndlər geniş, iri və hündür darvaza, tağbənd qapılar, evlərdəki camxandan və taxçalar naxışı zirzəmi və mütləq təvləsi (Şuşalılar at seven idi) olardı.

Yalnız evlər deyil, kitabxana, mətbəə (Mir Möhsüm Nəvvab və oğlu), teatr (1891-ci ildə Xandəmirovun tikdirdiyi), məktəb, realny uçiliş, seminariya və s. Şuşa tikilirdi, günü-gündən gözəlləşirdi. Hətta dövlətçiliyin vacib atributlarından biri olan pullar – Pənahabad adlı sikkələr basılırdı və onlar dövriyyəyə idi.

1848-ci ildə gənclər teatr tamaşaları göstərirdi. 1894-cü ildə isə qız məktəbi açılmışdır. 1910-cu ilin məlumatına görə orada oxuyan tə-

ləbələrini sayı 2000 nəfərə çatırdı. 1902-ci ildə şəhər xəstəxanası açılmışdı (şəhər əhalisinin hesabına).

Gövhər Ağa məscidi, Usta Qənbər Qarabağının divarlarına rəsm etdiyi Mehmandarovların, Səfixanovların, İsgəndər Rüstəmovun, İbrahimxəlil xanın nəvəsi, sonuncu Qarabağ xanı Xan qızı Nəvəvanın mülkü, onun adını daşıyan bulaq, XIX əsrin görkəmli alimi Mir Möhsüm Nəvvəbin divarlarını nəqs etdiyi evi, mədrəsəsi, divanxana, karvansaray, gözəl şəbəkəli pəncərəsi olan Zöhrəbəyovun evi, Hacı Quluların bünövrəsi qurğusundan olan 46 otaq və 17 pəncərəli iki böyük zal olan evlər Şuşa memarlığının ən bariz nümunəsidir.

Şuşa qalasında Şərq və Qərb tacirlərinin, səyyahlarının böyük marağı göstərdiyi mərasim və ayinlərlə bağlı tamaşalar göstərilirdi, dərvişlər və musiqçilərin öz bacarığını nümayiş etdirmək üçün meydan, şərait var idi.

XIX əsrdə Şuşada 95 şair, 22 musiqişünas, 38 xanəndə, 19 xəttat, 16 nəqqaş, 12 nüsxəbənd, 5 astronom, 18 memar, 16 həkim, 42 müəllim və s. fəaliyyət göstərirdi.

Mən bu gün Şuşa haqqında keçmiş zamanda danışa bilmirəm. Qarabağın keçmişindən, olub-keçənlərindən danışmağa nə cəhət? Vaxtı ilə Qarabağ xanlığının tarixini qələmə almış Mirzə Adıgözəl bəy "Qarabağnamə" (1736-1828-ci illər əhatə olunur). Mirzə Camal (İbrahimxəlil xanın, sonra isə Mehdiqulu xanın vəziri olmuşdur. "Qarabağ tarixi" əsərində hadisələr 1813-cü ilə qədərki dövrü əhatə edir, Mir Mehdi Qarabaği ("Kitabi-tarixi Qarabağ" əsərində 1747-1822-ci illərin siyasi hadisələri təsvir olunur), Həsənqulu xan Qarabaği ("Qarabağnamə"), Əhməd bəy Cavanşir ("1805-1847-ci illər Qarabağ xanlığının siyasi tarixi" adlı əsər fars dilində deyil, rus dilində yazılmışdır) ətrafı məlumat vermişdir.

Mir Möhsüm Nəvvab "1905-1906-cı illərdə erməni-müsəlman davası", Məmməd Səid Ordubadi "Qanlı illər" əsərlərində ermənilərin

xalqımıza qarşı apardığı qəzəbli, qan-özlümlə nəticələnən kin-küdurətli ədavətindən bəhs etmişlər.

Azərbaycanımızın dahi oğlu Üzeyir bəy Hacıbəyov qardaşı Ceyhun bəylə 1918-1920-ci illərdə birgə çalışdığı və redaktoru olduğu "Azərbaycan" qəzetində çap etdirdiyi məqalələrdə Andranik başda olmaqla erməni daşnaklarının bihəyə əməllərindən dönə-dönə yazmış, dövlətin və millətin diqqətini bu problemə həllinə yönəltməyə səy göstərmişdir. M.Ə.Rəsulzadə, H.B.Vəzirov və digər yazıçılarımız da bu bərdə çox ciddi şəkildə, tam qətiyyətlə öz mövqeyini məqalələrində bildirmişlər.

M.M.Nəvvab yazırdı:

Fəryad edirəm dəhşətdə, imdad edəcək yox
Əfqan çəkirim halımı bir yad edəcək yox!
Əfsus ki, çərxin sitəmindən dili-zarım
Bərbad edəcək çox, vəli abad edəcək yox!

Mən anayam və qorxuram ki, gələcəkdə bala-larım "Şuşalıyam, qalalıyam" deyə bilməsin. Bü-türün bunları düşündükcə sözümlə tükənir. Ulu nə-nəm Xurşud Banu Nəvəvanın təbircinə desəm:

"Yenə ya rəbb, nə qəmgindir mənim bu şad olan könlüm..."

Artıq özüm-özümə ümid də verə bilmirəm. Təsəlli kimi gördünən sözlər yarama duz basır. Lakin içimdə təslim olmayan inam təkrar-təkrar "Qarabağım mənimdir" - deyir.

İbrahim Xəlil xanı devirmək üçün 1796-cı ildə Məlik Gümüşüd (erməni) Gürcüstana getmiş və "xidməti" müqabilində çar Pavel ona hər il olmaqla 1400 manat ayırmışdır. Qarabağın işğalını və İbrahim Xəlil xanın rus mayoru tərəfindən öldürülməsini (1806-cı ildə) məhz ermənilər təşkil etmişdi.

1822-ci ildə xanlıq ləğv edilib gah əyalət, gah qəza, gah da quberniya yaradılırdı.

1921-ci ildə Ermənistan Sovet Sosialist Respublikası yaradılarkən daim iddiaçı olan ermənilərin təkidilə Zəngəzur qəzası onun tərkibi-

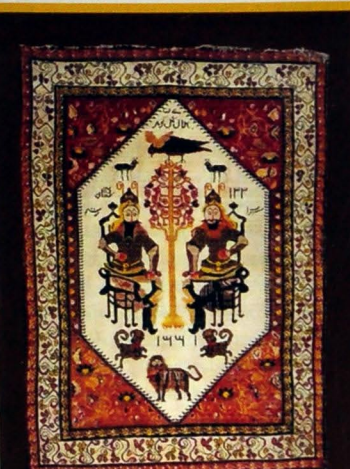
nə qatıldı. Uzun çekişmələrdən sonra 1923-cü ildə Qarabağ Muxtar Vilayəti yaradıldı.

1918-ci ildə ermənilər general Qalaşapova 10.000 manat rüsvət verərək müsəlmanlara qarşı vuruşda onlara köməklik etməyi razılaşmışlar. Ermənilər Şuşada qırğınlar törətmək istəyəndə "çanax öz başlarında çatladı". Şuşa şəhərinin qubernatoru Xosrov bəyin qardaşı Sultan bəy və igid İbrahim bəy öz dəstəsilə süccətlər göstərmiş, "Ya Əli" deyərək ermənilərin səngərlərinə atılmışlar. Döyüşlərin 11-ci günü general ağ bayraq qaldırır və Tiflisə qaçır. Tiflisdə isə Gülablıdan olan Hüsü adlı gənc ondan millətin, qarabağlıların intiqamını almışdır.

Andraniki Zabix kəndində məğlub edən Sultan bəy olmuşdur. Silahları öləndən alınan, döyüşçüləri pərə-n-pərən düşən Andranik qaçıb gizlənmişdir. Məsələdən ağah olan yazıçı Ovanes Tumanyan faytonla Şuşaya gəlir, Andranikə arvad paltarı geyindirib (xislətinə uyğun) Tiflisə aparır. Tiflisdən də Parisə qaçırılır. Onun dəstəsində olan Tatevos Əmirov, Stepan Şaumyan, Stəpa Lalayev uzun illər "əsl bolşeviklər", "inqilab qəhrəmanları" kimi tərif, tələqin və təqdim olunurdu.

Görkəmli rus rəssamı V.Vereşagin 1865-ci ildə Şuşaya gələrək Xan qızının sarayını, Hacıquluların evindəki böyük zalı, Gövhəraya məscidini, aşura mərasimini təsvir etmişdir. O yazırdı: "Şuşa Qarabağ xanlığının baş şəhəridir. Son dəracə möhkəm yerdirdi. Üç tərəfdən onu sıldırım qayalar, bir tərəfi isə alınmaz hasar əhatə etmişdir. Şuşa şəhəri Zaqafqaziyanın Gəncə, İrəvan, Naxçıvan və başqa şəhərlərindən seçilir. Evləri düzgün, yüksək, həm də iri və gözəl pəncərələri vardır. Şəhərin küçələri olduqca geniş və iri sal daşları ilə əhatə olunub".

Rus sərkərdəsi Suvorov: "Şuşa daşdan divarı olan böyük bir şəhərdir, möhkəmdir. İqlimi sağlam, taxılı, atı, buynuzlu mal-qarası çoxdur".

Decorativ tətbiqi sənət kimi sahələrində Şuşa sənətkarlarının yaratmış olduğu sənət inciləri bu gün də öz gözəlliyini, bədii dəyərinə qoruyub saxlamaqdadır. Dünya muzeylərinin bəzəyi olan Şuşa xalı-xalçaları, zərgərlik nümunələri sənətsevərləri, əsl gözəlliyi dəyərləndirməyi bacaranları valeh edir.

A.Dümanın 20 il sonra Şuşaya gəlmiş Karla Serensin Natəvan haqqında yazdıqları bu gün bizləri riqətə gətirir.

"Qafqaz kalendarı" 1889-cu il: Natəvan 1888-ci ildə rus çarı III Aleksandri, arvadını və oğlu II Nikolayı qarşılamaq üçün Gəncəyə gəlir. Natəvan çarı milli geyimdə (barmağında qara brilyant üzüklər, başında qiymətli daş-qaşla bəzənmiş çalma) qarşılımış və onlara Qarabağ xəli-gəbəsi, arvadına qızılla bəzədilmiş yaylıq, oğluna at çulu bağışlamışdı.

Daha bir sitat: 1817-ci il tarixli general-mayor Kutuzovun məktubunda deyilirdi: "generalılar üçün göndərdiyiniz Qarabağ atlarına tamaşa etməkdən doymaq olmur. Görünür ki, həmin atlar Mehdiqulu xana məxsusdur. Həmin cinsdən olan atların kökünü Qarabağdan tamamilə kəsmək lazımdır. Həmin atlar yalnız Rusiyada olmalıdır. Çalışmaq lazımdır ki, Peterburqa da bu atlardan göndərsin".

Rusların doymaq bilməyən iştahası, ermənilərin "Böyük Ermənistan" xəlyası Qarabağı daim çətinliklərlə üzləşdirib: A.P. Yermolov – V.Q. Madatov, İ.F. Paskeviç – Q.D. Lazerev və s. Kimilərin Qafqazda apardığı siyasət buna canlı subutdur.

Xurşud Banu Natəvan (1830-1897)

Azərbaycanda çoxlu xanlıqlar, xanlar, xan övladları olub. Xan qızı dedikdə isə hər birimizin ürəyindən yalnız Xurşud Banu Natəvan keçir. Şuşanın əsrarəngiz gözəlliyinə vurulub onun abadlaşmasına səy göstərən şairənin xeyriyyəçiliyi çoxlarımızı məlumdur: hər cümə axşamı onun verdiyi ehsanları kasib ailələr gəlib aparırdı, çehizsiz qızlara çehiz, imkansız cavanlara bazarlıq verir, Qori se-

Qarabağ torpağı, qədim Şuşa vətənimiz, tariximiz, taleyimiz olmaqla bərabər milli mədəniyyətimizin, incəsənətimizin beşiyidir. Mən Şuşa haqda keçmiş zamanda danışa bilmirəm. Lakin ürəyimdə qalan qalamız, qibləgahımız olan Şuşa rəssamlığından danışmaq üçün yenə də mənbə kimi dünənimizə üz tutmalıyıq. Şuşa təsviri sənəti XVIII-XIX əsrlərdə, yəni Qarabağ xanlığının təşəkkül taparaq vüsətlə inkişaf etdiyi dövrdə formalaşmış, özünəməxsus üslubu, bədii təsvir vasitələri ilə fərqlənmiş və bir neçə sahələri əhatə edərək formalaşmışdır.

Dekorativ tətbiqi sənətin xalçaçılıq, zərgərlik, tikmə kimi sahələrində Şuşa sənətkarlarının yaratmış olduğu sənət inciləri bu gün də öz gözəlliyini, bədii dəyərini qoruyub saxlamadadır. Zərgər və minasaz usta Hüseyn oğlu Həsinin, kəmərvə və dümyə ustası Hacı bəyin, torlamacı – şəbəkə saz Əliş kişinin, Seyidəlinin, İsmayılın yaratdığı incə, zərif zinət nümunələri öz dövründə olduğu kimi bu gün də şöhrətini qoruyub saxlamadadır. Dünya muzeylərinin bəzəyi olan Şuşa xalı-xalçaları, zərgərlik nümunələri sənətsevərləri, əsl gözəlliyi dəyərləndirməyi bacaranları valeh edir.

minariyasına oxumağa gedənlərə yardım etdiyi kimi, Tiflisdə, Şamaxıda təsis olunan qız məktəblərinə də ianələr verirdi.

Xan qızı ayağı dəydiyi hər yeri laləzərə çevirirdi: Şuşaya saxsı borularla su çəkdirən Natəvan Bakıya gələndə isə Şiخ kəndinə yol çəkdirmişdi. Böyük istedad sahibi, şəxsiyyət X.B.Natəvandan, onun yaradıcılığından söz açarkən XIX əsrin tarixinə, ictimai-siyasi hadisələrə, ədəbi mühitə,

mədəniyyət və incəsənətin ümumi mənzərəsinə nəzər salmalıyıq. Cavanşirlər nəslinin son nümayəndəsi olan Natəvanın həyat və yaradıcılığı ziddiyyətli, keşməkeşli bir dövrə təsadüf edirdi. Şeyirlərində, rəsmlərində duyulan həzin kədərli adətən şəxsi problemlərlə bağlamağa cəhd göstərənlər Qarabağın, ümumən Azərbaycanın rus çarizminin qəddar generalın tərəfindən işğal və talan edilməsinə diqqət yetirməlidirlər.

Bu kədər, bu dərd, bu ələm düşünən beynin, yanan ürəyin, yaradıcı ruhun dar çərçivələrə sığışmayan, zamanın sərt sınağına sinə gərən, taleyi ilə razılaşmayan, haqsızlıqla barışmayan bir şəxsiyyətin qəlbində gözəldirdi, yalnız özünə deyər bildiyi şeyirlərində və rəsmlərində dilə gətirdiyi bir dərdədir. Şeyirləri sözlə çəkilmiş tablo, rəsmləri, tikmələri isə rənglərdə danışan şeyriyyətdir.

Mütərəqqi fikirləri və xalqını qəlbən sevən Natəvan Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində özünəməxsus mövqeyə malik şairə olmaqla yanaşı, həm də zərif ruhlu rəssam idi.

1886-cı ildə tərtib olunan, bu gün təbarrük kimi MEA Əlyazmalar İnstitutunda qorunub saxlanan "Gül dəftəri"ni əlimə alan zaman keçirdiyim hiss-duygunu sözlə ifadə etməyə çətinlik çəkirəm. 227 səhifədən ibarət albomun üz qabığını ipək saplardan tikilmiş kompozisiya: "qızıl gül" təsviri təşkil edir, gülün haşiyəsi Qarabağ tikmələrinə xas ornamentlə bəzədilib. Albomun ilk səhifəsində nəstəlik xətti ilə "X.B.Natəvanın əli ilə yazılmış albom" sözləri həkk olunmuşdur. Şair qəlbindən nur almış, sevgisindən bəhrələnməmiş bu nəfis albomdakı hər rəsm oradakı qəzəllərin ruhu ilə səsleşir.

Lakin elə rəsmlər də var ki, onlara müstəqil əsər: mənzərə, natürcim kimi baxılır və sadəcə qara qələmlə çəkilməsinə baxmayaraq təbiətin al-alvan gözəlliyi tamaşaçı tərəfindən duyulur. Bu rəsmlərdə Şuşanın tarixi yerləri, evlər, yollar böyük məhəbbətlə təsvir olunmuşdur.

Albomda "şam və pərvanə" rəsmi də maraqlıdır. Klassik ədəbiyyatda şairlərin ən çox

müraciət etdiyi bu mövzunu rəssam özünəməxsus incəliklə təsvir etmişdir. Bu mövzu onun ürəyində, təxəyyülündə əks-səda tapmış, zərif bir rəsmin yaranmasına səbəb olmuşdur.

X.B.Natəvanın rəsmləri həcmcə kiçik ölçülü olsalar da, rəssamlıq sənətinin qanunlarına: kompozisiya, biçim, perspektiv, həndəsi nisbət qanunlarına cavab verir. Bu da Natəvan sənətində milli ənənəvi Şərq miniatur sənəti ilə Qərbi Avropa rəssamlıq məktəbinin maraqlı sintezinin göstəricisidir. Qələm və sulu boya ilə çəkilmiş rəsmlər kompozisiya qurumu, mövzu şərhli ilə diqqəti cəlb edir.

Natəvanın əsl sənət nümunələri kimi qiymətləndirilən, Rusiya sərgilərində nümayiş etdirilən, mükafatlarla layiq görülən tikmələri onun yaradıcılığında mühüm yer tutur. Əlvan və rəngarəng saplar, qızıl zəncirələr, sədəf pilləklər, mirvari və toz muncuqlarla bəzədilmiş tikmə nümunələri qeyri-adi gözəlliyi, rəng uyurluğu ilə gözəlləri-könülləri oxşayır. Azərbaycan tarixi muzeyində, Nizami adına Ədəbiyyat muzeyində saxlanılan tikmələr, 1858-ci ildə Aleksandr Dümaya hədiyyə etdiyi tikmə nümunələri əsl sənət inciləridir.

Şairənin rəsmləri və əl işlərini geniş şəkildə təbliğ olunması və Qarabağ incəsənətini yaşatmaq məqsədi ilə foto-albom nəşr etdirilməsi onun xatirəsinə böyük hörmət və ehtiram əlaməti olardı.

1871-ci "Kavkar" qəzeti şəhərin 7 verstliyindən su çəkdirmiş Xan qızı haqqında yazırdı: "Xurşudbanu bəyim ömürlük olaraq Şuşalıların qəlbində özünə heykəl qoydu."

Şuşalıların yalnız qəlbində, yaddaşında deyil, ümumən Azərbaycanımızın tarixində, ədəbiyyat və incəsənətində dərin iz qoymuş Xan qızının, həmçinin ermənilər tərəfindən Üzeyirin, Bülbülün "güllələnib yaralanmış" bürünc heykəlləri bu gün Bakıda İncəsənət muzeyinin həyatında məskunlaşmış. Və bu güllə yarasından qan yox, dərd-ələm gəlir. Bu heykəllər qınaq ünvanımızdır.

Mir Möhsüm Nəvvab (1833-1918)

Respublika Əlyazmalar İnstitutunda 50-yə qədər əlyazma kitabı mühafizə edilir – bu əlyazmalar 20-dən artıq orijinal əsərin müəllifi olan Mir Möhsüm Nəvvaba məxsusdur. XIX əsrin görkəmli alimi, şairi, rəssamı M.M.Nəvvab "Məclisi fəramuşan" və "Musiqçilər" məclisinin banisi olmaqla bərabər Azərbaycan təsviri sənətində xüsusi əhəmiyyətə malik neçə-neçə sənət incisinin də yaradıcısıdır.

Nəvvabın bir rəssam kimi bədiii irsi çox maraqlıdır: dəzgah rəssamlığı, kitab tərtibatı, monumental rəssamlıqla yanaşı dekorativ-təbii sənətlə də məşğul olurdu. İşlətdiyi rəngləri özü hazırlayırdı. Şuşada yaratdığı litoqrafiya mətbəəsində nəşr etdirdiyi kitabların rəsmlərini də özü çəkər və təbii rənglərdə dəş üzərində nəqş edib kağıza köçürürdü.

R.Mustafayev adına Azərbaycan Dövlət İncəsənət muzeyində M.M.Nəvvabın bir sıra əsərləri daimi ekspozisiyada öz layiqli yerini tutmuşdur.

Nəvvabın yaradıcılığında portret janrı azlıq təşkil edir, lakin 1902-ci ildə sulu boya ilə rəsm edilmiş Əmir Teymurun portreti rəssamın maraqlı dairəsinin genişliyinin və sənətkarlığının göstəricisidir.

Bu əsərdə rəssam fəth-sərkərdəni at belində, əlində qılınc yox, məhz hökmdar geyimində, dalğın fikirli halda təsvir etmişdir. H.Cavidin "Topal Teymur" əsərindən baş qəhrəmanın dili ilə desək, Teymurləng "zərrə qədər dəyəri olmayan dünya" haqda düşünüb-daşınan müdrik dövlət başçısı kimi təqdim olunmuşdur.

Nəvvabın təsviri sənət sahəsindəki fəaliyyəti təsadüfi maraqlı deyil, onun zövq və dünyagörüşünün, gözəllik duyumunun təəcəssümü idi.

O, hələ ilk gəncliyindən kitablara bədiii tərtibat verməyə başlamışdır. Belə ki, 1864-65-ci illərdə qələmə aldığı "Kenzül mühən" əsərində üç miniatür və yeddi bədiii haşiya, "Bəhrül-hüzən" əsərində isə beş illüstrasiya mövcuddur. Nəvvabın əsərlərinin bədiii tərtibatı, kitablarda rəsmlərin, haşiyələrin məqsəduyğun istifadə edilməsi, xətlərin seçilməsi onun geniş biliyi, incə zövqə malik olduğunu təsdiqləyir.

Müzeydə daha iki əsər – 1873-cü ildə çəkilmiş "Şuşada aşura mərasimi" əsərləri kompozisiya qurumu, bədiii təsvir vasitələrinə, rəng həllinə görə klassik miniatür sənəti ilə səsleşsə də, bu rəsmlərdə XIX əsrin sənətləri – XX əsrin əvvəllərində realist təsvirə artan meyilin əks-sədası görünür. Belə ki, xalqın dini etiqad və inamını, illər uzununu formalaşmış dini mərasimini təsvir edən bu kiçik ölçülü rəsmlər əsrin ən öncül ənənələrini özündə əks etdirir. Bu əsərlə rus rəssamı V.Vereşagin "Şuşada Aşura mərasimi" əsəri arasındakı doğmalılıq yalnız mövzu, məkan-zaman anlayışı deyil, həm də reallığın təqdimat formasındakı sənət meyarıdır. Sulu boya ilə kağız üzərində çəkilmiş çoxfıqurlu rəsmə İmam Hüseyn (ə) üçün təziyə olaraq keçirilən mətəm mərasimi tarixi həqiqətlərin gözü ilə təqdim edilir. Rəssamın nəbativə motivlərdən uğurla istifadə edərək yaratdığı sənət incilərindən biri də 1874-cü ildə tempera ilə işlənmiş "Güllər" əsəridir. Güllərin və quşların təsvirində rəssam naturanı dəqiqliyi ilə əks etdirir. Əsərin sol aşağı küncündə tarix – hicri 1291 və imza mövcuddur. Yığcam, simmetrik kompozisiya, zərif, incə rəng koloriti bu əsərə xoş ovqat bəxş edir.

Ekspozisiyada M.M.Nəvvabın öz əlilə bəzək vurub vaxtilə istifadə etdiyi rəhil və qələmdanı da nümayiş olunur.

M.M.Nəvvabın divar rəsmləri haqda söz açmamaq mümkün deyil. Yaşadığı evin iç bəzəklərinin əsas motivini süsən və çiçəklənmiş qızılqolu, bülbül təsvirləri, butalar təşkil edirdi. Rəssam yalnız evin divarlarını deyil, divarlardakı dolabları, qapıların xonçalarını da təsvirlərlə bəzəmişdir və bu zaman bədiii ümumiləşdirməyə üstünlük vermişdir. Bu rəsmlər bərpa edildikdən sonra, 1991-ci ildə Nəvvabın ev-muzeyi yaradılmışdır.

Torpaqlarımız erməni faşistləri tərəfindən işğal olunduqdan sonra nadir memarlıq və sənət nümunələri kimi, 1886-cı ildə rəsm olunmuş bu evin taleyi də bizlərə məlum deyil.

Usta Qənbar Qarabaği tərəfindən divarları bəzədilmiş Kərimbəy Mehmandarovun, Hacı Məmmədovun və İsgəndər Rüstəmovun, Səfibəyovun evlərindəki rəsmlərdə döyüş və ov səhnələri, xalq nağılları və nəbativə motivlər üstünlük təşkil edir.

Şuşanın monumental və divar rəssamlığı, kitab tərtibatı sənəti ənənəvi milli miniatür sənəti, dekorativ-təbii sənəti, həmçinin müasir

rus və Qərbi Avropa İncəsənəti məktəbinin metod və üslublarının möhtəşəm sintezini özündə əks etdirir. XX əsrin əvvəllərindən başlayaraq Azərbaycan təsviri sənəti öz inkişafında tam yeni mərhələyə qədəm qoymuşdur.

Kitab qrafikası sahəsində uzun illər çalışmış Əmir Hacıyev, görkəmli heykəltəraş Cəlal Qarayağdı, yaratdığı əsərlərdə doğulub boya-başa çatdığı Şuşanın mənzərələrini sevə-sevə fırçaya almış İsa İbrahimov, tablolarında Şuşa torpağının rənglər nağılını yaşadan, dünya şöhrətli Toğrul və Vidadi Nərimanbəyov qarışları, X.B.Natəvanın həyat və yaradıcılıq fəaliyyətinə silsilə rəsmlər bəsr etmiş Altay Hacıyev, usta boyakar rəssam Nadir Əbdürrəhmanov, Şuşanın memarlıq abidələrini rəsmlərində əbədiləşdirməklə yanaşı haqqında kitab yazmış Elturan Avalov, öz üslubu, dəsti-xətti ilə seçilən Ağəli İbrahimov, Elşən Hacızadə, Rövşən Bayramov, Zaur Mirzəyev, Şuşa teatrının rəssamı Valəh Məmmədov kimi rəssamlarımızın Azərbaycan təsviri sənətində xüsusi yeri var.

Yola çıxanlara gərək haqdan burhan ola,
Karvana rəhbər gərək həqiqi sarvan ola.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin İSTİQLALİYYƏT BƏYANNAMƏSİ

(28 may 1918-ci il)

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti millət, din, sinif, silk və cins fərqinə varmadan hüdudu daxilində yaşayan bütün vətəndaşların siyasi və vətəndaş hüquqlarını təmin edir.

Böyük rus inqilabının gedişində Rusiyada elə bir siyasi quruluş bərqərar oldu ki, o, dövlət orqanizminin ayrı-ayrı hissələrinin dağılmasına və rus qoşunlarının Zaqafqaziyanı tərk etməsinə gətirib çıxardı. Öz qüvvələrinin ixtiyarına buraxılmış Zaqafqaziya xalqları talelərini həll etmək işini öz əllərinə aldılar və Zaqafqaziya Demokratik Federativ Respublikasını yaratdılar. Lakin siyasi hadisələrin sonrakı gedişində gürcü xalqı Zaqafqaziya Federativ Respublikasından çıxmaqla müstəqil Gürcüstan Demokratik Respublikası yaratmağı daha münasib hesab etdi.

Rusiya və Osmanlı imperiyası arasında müharibənin ləğv olunması ilə bağlı Azərbaycanın müasir siyasi vəziyyəti, həmçinin ölkənin daxilindəki görünməmiş anarxiya Şərqi və Cənubi Zaqafqaziyadan ibarət olan Azərbaycan üçün öz dövlət quruluşunu yaratmağı xüsusi hökmlə zəruri edir ki, Azərbaycanın xalqlarını düşdükləri bu daxili və xarici vəziyyətdən çıxarmaq mümkün olsun.

Xalq səsverməsi ilə seçilmiş Azərbaycan Milli Şurası bunun əsasında indi bütün xalqa elan edir:

1. Bu gündən etibarən Azərbaycan xalqları suverenlik hüququna malikdir, Cənubi və Şərqi Zaqafqaziyadan ibarət olan Azərbaycan tamhüquqlu müstəqil bir dövlətdir.
2. Müstəqil Azərbaycan dövlətinin idarə şəkli xalq cümhuriyyəti olaraq müəyyənləşdirilir.
3. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti bütün millətlər və xalqlar ilə dostluq münasibəti yaradır.
4. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti millət, din, sinif, silk və cins fərqinə varmadan hüdudu daxilində yaşayan bütün vətəndaşların siyasi və vətəndaş hüquqlarını təmin edir.
5. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti ərazisi daxilində yaşayan bütün millətlərə sərbəst inkişaf üçün geniş imkan verir.
6. Milli Məclis toplanana kimi Azərbaycan idarəsinin başında ümumi səsvermə ilə seçilmiş Milli Şura və Milli Şura qarşısında məsul olan Müvəqqəti hökumət durur.

Etibarı tarixdən, nağıllardan keçən göyərçin pərvaz et silz. Yağılar əlində qalan yağmalanmış Vətən üzərindən silz. İntizarlı dağlardan, kəsilmiş meşələrdən, sökülmüş tikililərdən, dağılmış qəbirlərdən xəbər gətir.

Silz – Qarabağımızda qanadlarını bir-birinə möhkəm çırp, Vətən sə-nindir, çəkinmə silz.

Deyəsən səsin gəlir. Nə deyirsən?!

Onlar qorxaqdır, onlar alçaqdır deyib, qıya çəkirsən düşməni tanıdır-san.

Silz bütöv gözəl Vətəni silz.

Yenə dərdli görünürsən elə bil gözəl vətənə yaraşmayan, uyuşmayan nə isə görürsən.

Anladım. Vətəni gəzərkən, süzərkən yad dildə düşünüb qəlbi yadlaş-mışlara; Gəz Vətəni, səndə gəz. Vətəndaş olaraq gəz. Onda Vətən övladı-na çevriləcəksən, bütöv olacaqsan.

Dililə, tarixilə, irsinlə, mədəniyyətinlə, mənəviyyatınla vətəndaş olacaqsan.

BUNLARI

UNUTMA

*M*inlərlə şəhid qəbrinin gecə-gündüz iniltisini, babaların iztirab çəkən məzarlarını, boynu bükülmüş vüqarlı dağların sızılısını, anan yatarkən yatmayan, səni sinəsində böyüdən, ürəyinin suyunu içirdən, gülləri-çiçəkləri ilə sevindiren, ayaqların altına serilən, nazınla oynayan böyük ananı – Vətəni unutma!

QARABAĞI UNUTMA!..

1813-1828-ci ilə qədər Azərbaycan ərazisi təxminən 410 min kv.km. idi.
1813-1828-ci illərdə Azərbaycan əraziləri:

Cənubi Azərbaycan – sahəsi təxminən 280 min kv.km.
Şimali Azərbaycan – sahəsi təxminən 130 min kv.km.

1918-ci ildə Rusiyanın təzyiqlə ermənilərə verilmiş İrevan xanlığı – sahəsi 9 min kv.km.

Rusiya əsareti altındakı Dərbənd xanlığı – sahəsi 7 min kv.km.

1918-1920-ci illərdə Azərbaycan Demokratik Respublikasının qurulduğu ərazi – sahəsi təxminən 114 min kv.km.

1920-ci ildə ADR-i işğal edən rus sovet imperiyasının bölüşdürdüyü Azərbaycan əraziləri:

Ermenistan Sovet Sosialist Respublikasının qismən nəzarətinə verilən Zəngəzur, Göyçə, Şərur, Dərələyəz, Dilicən və gürcülərin qismən nəzarətinə verilən (Gürcüstan Sovet Sosialist Respublikası) Borçalı – birlikdə sahəsi təxminən 27,4 min kv.km.

1920-1991-ci illərdə SSRİ əsareti altında qalmış Azərbaycan Sovet Sosialist Respublikasının ərazisi – sahəsi 86,6 min kv.km.

Bu tarixlər bizdə intiqam almaq, Vətən torpaqlarını xəyanətkar erməni tapdağından xilas etmək üçün tarixi yaddaş olmalıdır.

Azərbaycanın 1988-1994-cü illərdə işğal edilmiş əraziləri

Dağlıq Qarabağ (Şuşa, Xankəndi, Xocalı, Əsgəran, Xocavənd, Ağdərə, Hadrut):
İşğal tarixi – 1988-1992-ci illər, sahəsi: 4400 kv.km.

Şərur rayonunun Kərki və Günnüt kəndləri (17 fevral 1990) – 19 kv.km.

Laçın (17 may 1992-ci il) – 1835 kv.km.

Kəlbəcər (3-4 aprel 1993-cü il) – 1936 kv.km.

Ağdam (23 iyul 1993-cü il) – 1094 kv.km.

Cəbrayıl (18 avqust 1993-cü il) 1060 kv.km.

Füzuli (23 avqust 1993-cü il) – 1386 kv.km.

Qubadlı (31 avqust 1993-cü il) – 802 kv.km.

Zəngilan (30 oktyabr 1993-cü il) – 707 kv.km.

Ermenistanda yaşamış azərbaycanlıların kütləvi şəkildə sonuncu deportasiya əməliyyatı 1988-ci ilin aprelində başlayıb. Ermenistanda yaşayan azərbaycanlılar öncə hissə-hissə, noyabrın sonu, dekabrın birinci ərəzində isə kütləvi şəkildə deportasiyaya məruz qalıblar. Əməliyyat nəticəsində Ermenistan Respublikasının 8 min kvadrat kilometrlik ərazisində (172 yaşayış məntəqəsi) kompakt şəkildə yaşayan 200 mindən çox azərbaycanlı qədim ata-baba torpaqlarından didərgin salındı.

TƏLƏBƏ

Qəlbində keçmişinin qeyrətini, başında sivil dünyanın pozitiv yeniliyini, vicdanında Vətən sevgisini daşıyan, ruhunda Azərbaycan olan tələbə şəxsindəki milyonlar gələcəyimizin irs daşıyıcıları olacaqlar.

| AĞA HACIBƏYLİ

Ay on dörd gün ərzində günəşdən aldığı ziya ilə bədirlənər. Aldığı işığın hesabına üzü gülər, siması parlayar və kainatda beşik kimi asılan yer üzünə gecələr bir rəhmət vəsiləsi olaraq nur saçar....

Min illərdir ki, gündüzlər günəş, gecələr də ay bu beşiyin işığını təmin edirlər. Günəş səmada bir müəllim kimi ayı tərbiyə edir hər qürub vaxtı onu cazibəsinə alır vəzifəsini əda etdirir.

Göy üzünün günəşi, hilal olduğu kimi yer üzünün də günəşi, bədri var. O, günəş müəllim, bədirlənmiş ay isə tələbədir. Göy qübbəsinin zinatı ulduzlar, yer əhlinin zinatı isə tələbələrdir.

Tələbə olmaq göylərin nurunu, yükünü yer üzündə daşımaqla başlayır. Bu yükü götürən hər kəs qədəmini basdığı torpağın bərəkətini hiss edər. Torpaqlaşmış əcdadının baqi dünyadan səslərini eşidər. Kainatın ürəyini, ruhunu dərk edər. Onun içərisində də insanlığın ömür yolunu seyr etmək tələbəyə aid məsələlərdəndir. Kainatın xəritəsini elmin sarayından oxuyan, hər mütaliəsində keçmiş tarixlərin baharını, qışını öyrənmək və yeni tarixin rəhminə dəki gələcəyin qurucularını salamlamaq onun müqəddəs vəzifəsidir. Onun gecəsi-gündüzü olmadığı kimi Şərqi-Qərbdə yoxdur. Elmin elçisi olmaq, dünyanın dünya boyda problemlərini həll etmək və çağın ruhunu əxlaqla yoğurmaq onun amalıdır.

Elm öyrənməyi qəlbın ibadəti sayan, həyatın iç üzünün örtüyünü açan, haçalaşmış fikirlərin labirintliyini çözən, millətinin köksündə ürək kimi çırpınan, istiqbalına aid bütün müsbət planları, düşüncələri qəlb evində hifz

edən tələbə – xalqın ümid qaynağıdır. Belə tələbə üreyində dostluğun sədəqət hikmətini, almində sevginin əsərini, daxili dünyasında həyanın həyəcanını yaşayan və başqalarının inanclarına, etiqadlarına hörmət göstərən zətdir. Onlar millətin mənəvi səmasında həmişə bədirlənmiş ay kimi doğar, qara torpaqlar bağrında gül kimi açılar, dünyanın qorxunc tufanlarının, təlatümlərinin qarşısında əzmlə dayanar.

O, bilik qapılarını hər kəsə açar, mərifət süfrəsində ədəblə öyləşər, zaman zəmisinin saralmış çöllərini cənnətə çevirər. Başqalarına möhtac olmayacaq qədər maddi zənginliklə kifayətlənər, lakin elmin irfan qapısını döyməkdən, səmanın əngin üfqlərinə açılan niqabları, pərdələri açmaqdan, gördüklərini və eşitdiklərini təhqiq etməkdən yorulmaz. Hikmət arayışında, həqiqət axtarışında olarkən səbri qalxan həm silah həm də qala olaraq qəbul edər. Bəzən oxuduğunu qəlbının gözü ilə oxuyar, danışdığını könlünün dili ilə ifadə edər, tənqidi isə həya libasına bürüyərək göstərir, böyük həqiqətlərin ilahi sirlərini incələyər. Atomun bağrını yarmaq, günəşin qolları arasından qalaktikalara, ələmlərə tamaşa etmək, çıpaq gözle görülməyən, elmin susduğu yerlərdə mənəviyyatın nitqi ilə hayqıran tələbədir. Onun həyat proqramında boşluq, həyan söz, iffətsizlik, məsuliyyətsizlik və başqalarına cahil damğası vurmaq yoxdur. O, kainata qucaq açdığı kimi hər kəsə sevgiyə əl uzadar. Dikbaşlıq, tələbbür, kin və həqarət onun təbiətinə çox yadadır. O, tədrisi və təlimi yəni beyinlə qəlb arasında birləşdirən mənəviyyat ələmində bir

Zamanın anlamı?..

Yoxsa hər şeyə anlam qazandıran zaman mı?

keşikçidir. Tədrisdən aldığı dərslə təffəkkür xəzinəsini, təlimdən əxz etdiyi elmlə vicdan dünyasını qurar. Mənəvi dünyasını islah etməyən, qəlb torpaqlarında işləməyən birisi başqalarını islah edə bilərmə?

Hər oxuduğu kitab kainatdan bir pəncərə kimi ona müşahidə imkanlarını qazandırır. Bu imkanı təqdir edən tələbə kainatın əbədiyyətə açılan yollarını, metafizik aləmlərin varlığını düşünər, sonra öz qəlb dünyasının coğrafiyasına dönər düşüncəsini, idrakını, təfəkkürünü sintez edərək, yeni mənə iqlimlərinə daxil olar. Hər yenilik ona həyatda yaşama mücadiləsi ruhu nəşib edər.

Çağın ən modern texnologiyaları, qloballaşan dünyanı bir müsabiqə meydanına, bir bazar halına gətiribdir. Bu bazarda bəzi ölkələr müstəqilliyini mədəniyyət fantaziyalarına qurbanlaşdırırlar. Hər şeyi idxal edən xalqlar həmin ölkənin dəyərlərini də zaman keçdikcə qəbul edirlər. Ölkəmizin idxalçı deyil, ixracçı ölkə müstəvisinə yüksəlməsinə bütün insanlar canı köntüldən rəvac verməlidirlər. Bu prinsip hamıdan öncə tələbə ilə əlaqədardır. Xarici ölkələrdə təhsil alan, bilgi əldə edən bir tələbənin qiyafəsi, siması, şəxsiyyəti, ağılı və düşüncəsi milli ölçülərə müvafiq olmalıdır. Ağılını, əqidəsini, ürəyini yabançılara istilə etdirmiş tələbə özü boya problem olaraq qayıdarkən millətə zərər verər. Hələ dünyanın gerçək simasını tanımayan, buradaca milli əlaqını, milli kimliyini xərcləyən, qibləsini qərbdə axta-

ran, mənən, ruhən yoxsullaşan, adət-ənənələrinə xor baxan tələbəyə gəlincə onun da şəridən Allah məmləkəti qorusun.

Hər tələbənin şüurunda dərinləşən, bütövləşən milli mənəvi dəyərlərimiz, sonra da onların ruhuna əxlaqına hopar. Qəlbində keçmişin qeyrətini, başında sivil dünyanın pozitiv yeniliyini, vicdanında Vətən sevgisini daşıyan, ruhunda Azərbaycan olan tələbə şəxsindəki milyonlar gələcəyimizin irs daşıyıcıları olacaqlar.

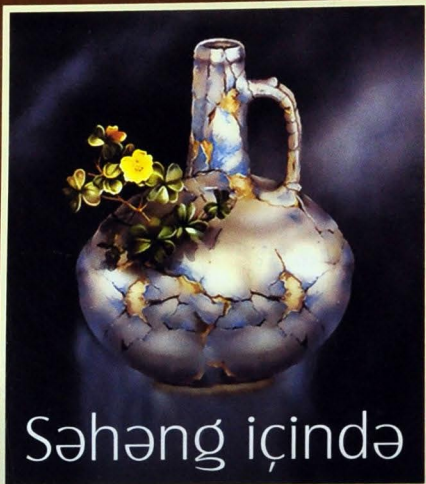
Tələbə tələb edən, təfəkkürünün şükrü olan sualı ilə günəş kimi parlayan müəlliminin ziyasını, işığını almalı və ətrafındakı bütün qaranlıqları nurlandırmalıdır. Bağırsağında haram loxma olan, əli rüsvət çirkinə buluşmuş, könül dünyasının iman günəşi qürub etmiş, ümitsizlik qaranlığı mənliyinə çökmüş, maddi sıxıntısını bayraqlaşdırmış müəllim tələbəsini bilgidən deyil əxlaqdan yetim qoyar. Hər şey kainatda əxlaqa baş əydiyinin fərqi varanlar gözəl əxlaq elmin ruhu olaraq görürlər. Ruh-suz elm başsız bədən kimidir.

Həqiqi tələbə elmin özünü, ruhunu, əxlaqını təlimindən, tədrisindən, təhsilindən öncə onun yeri olan qəlbini nəfsani, dünyəvi hər şeydən xali etməlidir. Çünki elm Allahın nurudur. Onun yeri pak və təmiz olmalıdır. Bu qayə üzərində fitri dünyasındakı minlərlə duyğuları yetiştirən tələbələr səmada yeni ulduzlar və bədirlənmiş ay mislində millətə dəstək olacaqlar.

*D*ərsini zirvələrdə alanlar zirvələşərək Yer üzünü bir mərhəmət yurduna çevirərlər. Qaranlıqlar göyün nuruyla işıqlanar, qurumuş əsalar canlanar, mağaralar təlim halına gələr, hörümçəklər bahadirlər kimi evinin divarlarını qala kimi bina edər, kəndləri, şəhərləri tərk edən göyərçinlər bir an orada yaşamanın feyzini almaq üçün oraya gedərlər...

Səhəng içində

nə varsa, onu sızdırar...

| Hazırlayan: MÜBARİZ YUNUSOV

Rəvayətə görə qədim zamanlarda sahibinə sadıq və vəfali bir xidmətçi yaşayırdı.

Bu xidmətçinin iki səhəngi var idi və hər gün bu səhənglər ilə sahibinin evinə su daşıyırdı. Ancaq səhənglərdən biri çat olduğu üçün suyun yarısı yolda axıb hədərlər olardı. O, hər dəfə sahibinin evinə sadəcə bir səhəng yarım su gətirib çatdırırdı. Beləcə düz iki il xidmətçi bu səhənglərlə su daşımalı oldu.

Günlərin bir günü çatlaq səhəng bu vəziyyətinə dözə bilməyib xidmətçiyə belə dedi: Əziz dost özümü çox pis hiss edirəm və bu halımdan xacələt çəkirəm, xahiş edirəm məni bağışla!

Xidmətçi şəfqətli əlləri ilə səhəngdən yapışıb onu özüünə yaxınlaşdıraraq soruşdu: Səni xəcil edən, utandıran səbəb nədir?

Səhəng vicdan azabı çəkərək kədərli bir halda belə cavab verdi:

– Çat olduğum üçün yerinə yetirməli olduğum vəzifənin ancaq yarısını yerinə yetirə bildim və

mənim bu qüsuruma görə sənin də çəkdiyini bütün zəhmətin hədərlər oldu. Əziyyətinin qarşılığını ala bilmədim.

Xidmətçi təbəssüm edərək səhəngə həlim səsə dedi.

Əslində sənin kədərəlməyinin üçün heç bir səbəb yoxdur, əzizim.

Yağın ki, hər gün səninlə bərabər qət etdiyimiz yolda çiçəklərin olduğuna diqqət etməsən.

Bunun səbəbi sənin qüsurluğunu görüb yolun sənə aid olan hissəsinə çiçək toxumları əkdim. Hər gün biz sahibimizin evinə yollanarkən sən də onları suladın və beləcə mən bu iki il içərisində hər gün o, gözəl, al-əlvan çiçəklərdən toplayıb sahibimin evinə apardım. O, çiçəklərdə sahibimin evinə min bir gözəl qoxular saçdılar.

Sənin bu qüsurun olmasaydı mən hər gün sahibimə o, gözəl atırlı çiçəkləri apara bilməyəcək və ən önəmlisi onun razılığını qazana bilməyəcəkdim....

Muzeylərim – milli qalam, keçmişimin izini, özüni, sözüni yaşadım, bu günümü sabahlaşdıran, keçmişə döndərən, gələcəyə apararı hünər sarayı, hikmət karvanı. Muzey xadimləri – milli nemətlərin üzərində əsən fədailər.

۲۰۰۷، (۳۷) ۵

ادبی فنی سیاسی اجتماعی مصور هفته لك تركجه مجموعه اسلامیه در

فیوضات

گل-گل، ینه گل. کیم اولور سان اول،
ینه ده گل. استر خریستیان،
استر مجوسی، استر بتپرست اول،
بیزیم در گاهمز اومیدسیزلیک
در گاهی دگل! توبنی یوز دغه
پز موش اولسان بله، ینه گل!..

مولانا جلال الدین رومی